

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

MAGISTRITÖÖ

Põlvkondadevaheline sotsiaalne mobiilsus, põlvkondadevahelised
seosed ja neid mõjutavad tegurid kolme generatsiooni näitel 1966.
aasta Eesti longituuduurimuse andmetel

Koostaja: Birgit Rootsi
Juhendaja: Ave Roots

Tartu 2013

Abstract

Intergenerational social mobility, links between different generations and the factors influencing social mobility in the example of three generations based on the Estonian Longitudinal Study of 1966

The Estonian Longitudinal Study conducted in 1966 allows us to study intergenerational mobility comparing three different generations and to examine the results in the context of significant changes in Estonia. The thesis focuses on the factors influencing intergenerational mobility, using logistic multinomial regression and sets up six hypotheses for this thesis.

The results indicate that respondents' occupation is the most strongly influenced by one's own education and gender. Education has a positive influence—the higher the level of education, the higher the occupational status. On the other hand, individual's education is not independent from the family influence—the higher level of education of older generations also corresponds to higher level of education of younger generations. In addition to the effect of family on individual's level of education, the occupation of the older generation also influenced the occupation of the younger generation. Descendants, whose parents belonged to occupational groups with higher social status, were more likely to also work on positions with higher social status and were also less likely to do physical work. Correspondingly, the possibility of descendants with lower social status to access higher occupations was somewhat limited.

Gender had a different effect—the opportunities of women to attain higher occupations were lower for respondents, while the trend was reversed in case of the younger generation. Women were more likely to attain occupations involving more complicated intellectual character than men.

The level of occupation of grandparents did not have a statistically significant cumulative effect on the grandchild's occupation. Therefore this thesis did not validate the increasing effect of occupation in case both the parent and the grandparent belonged to the same occupational group or were mutually mobile.

Keywords: intergenerational mobility over 3 generations, upward mobility, downward mobility, factors influencing social and educational mobility, longitudinal study, cohort, transition society

Sisukord

Abstract.....	2
Sisukord.....	4
Sissejuhatus	7
I Kirjanduse ülevaade ja probleemide sõnastamine	9
1. Teoreetiline taust	9
1.1. Mobiilsuse üldised trendid ja nende uurimine.....	10
2. Põlvkondadevahelist mobiilsust mõjutavad tegurid	12
3. Kolme ja enam põlvkonna seosele keskenduva sotsiaalse mobiilsuse uurimine	16
4. Põlvkondadevahelise mobiilsuse uurimine Eesti kontekstis	19
5. Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid	21
5.1. Uurimuse eesmärk	21
5.2. Hüpoteesid	21
Metoodika.....	26
1. Magistritöö analüüsi aluseks oleva valimi tutvustus	26
1.2. 1966. aasta longituuduurimus.....	26
1.3. Andmekogumismeetod ja uurimuse käik	27
1.4. Valimiga seotud probleemkohad	27
2. Sotsiaalse mobiilsuse väljendamine	27
3. Kasutatavad tunnused ja analüüsimeetodid	28
3.1. Tunnuste valik	28
3.2. Analüüsimeetodite valik	29
4. Uurimuse eetiline aspekt	30
Tulemused	31
1. Ametistaatust mõjutavate tegurite omavahelised seosed	31
1.1. Haridustaseme mõju enda ametipositsioonile	31
1.2. Vanema generatsiooni haridustaseme mõju noorema haridustasemele	31
1.3. Vanema generatsiooni haridustaseme mõju noorema generatsiooni ametipositsioonile.....	32

1.4. Vanema generatsiooni ametipositsiooni mõju noorema generatsiooni ametipositsioonile.....	32
1.5. Respondendi ja tema lapse soo mõju nende ametipositsioonile.....	33
2. Hariduse tähtsus ametipositsiooni ennustajana põlvkondade lõikes	33
2.1. Respondendi enda ja tema vanemate hariduse mõju respondendi ametialasele staatusele.....	34
2.2. Noorima generatsiooni enda ja vanemate hariduse mõju tema ametialasele staatusele.....	36
2.3. Hariduslike karakteristikute ülekandumine põlvkonniti.....	38
3. Vanemate ameti ja soo mõju neile järgneva põlvkonna ametialasele staatusele.....	39
3.1. Respondendi vanemate ametistaatuse ja tema soo mõju enda ametialasele staatusele	39
3.2. Respondendi vanemate ametistaatuse mõju mees- ja naisrespondentidele eraldivõetult	40
3.3. Respondendi ameti ja mobiilsuse ning tema lapse soo mõju lapse ametialasele staatusele.....	42
Arutelu	46
1. Analüüsi tulemused	46
1.1. Hariduse mõju enda ametialastele saavutustele.....	46
1.2. Põlvkondlike seoste mõju haridusele	49
1.3. Põlvkondlike seoste mõju ametipositsioonile	51
1.4. Vanavanema ametipositsiooni kuhjuv mõju.....	53
1.5. Soo mõju ametivõimalustele	54
Kokkuvõte	56
Viited	58
Lisad	62
Lisa 1. Kõikide tunnuste vahelisi seoseid kirjeldav Spearmani korrelatsioonide tabel.....	62
Lisa 2. Kolme generatsiooni võrdlus haridustasemetega järgi.....	63
Lisa 3. Generatsioonide jaotumine peamiste ametigruppide lõikes	63
Lisa 4. Generatsioonide esindajate jaotumine ametipositsioonide lõikes (koondatud).....	63
Lisa 5. Vanemate haridustaseme mõju respondendi haridusele	64
Lisa 6. Respondendi hariduse mõju tema lapse haridusele	64

Lisa 7. Nais- ja meesrespondendid vastavalt seoses oma ema-isa ametipositsiooniga	65
Lisa 8. Respondendi mobiilsus võrdluses oma isaga	65
Lihlitsents	66

Sissejuhatus

Käesolev magistritöö on sama autori põlvkondadevahelise sotsiaalse mobiilsuse analüüsile keskendunud bakalaureusetöö sisuline edasiarendus. Kuna absoluutse mobiilsustrendide uurimine annab sissejuhatava ülevaate vaid ametipositsioonide vahel liikumise üldistest mustritest ja ulatuses, on käesoleva magistritöö fookuseks ja lisaväärtuseks põhjalikum mõjutegurite analüüs kolme generatsiooni lõikes.

Mobiilsusmustrite esmase analüüsi käigus on saadud kinnitust, et bakalaureusetöös uuritud nelja generatsiooni näitel domineeris kõikides seostes ülenev mobiilsus (Rootsi 2008). See tähendab, et iga järgnev põlvkond liikus eelmisest kõrgematele ametipositsioonidele, kõige ulatuslikum oli see teise ja kolmanda kohordi lõikes. Põlvkondadevaheline sotsiaalne mobiilsus oli madalam viimases, respondendi ja tema lapse vahelises seoses. Need tulemused peegeldavad üldiseid muutuseid ühiskonnas ja majandussüsteemis ning näitavad hästi ühiskonna arengu ja mobiilsuse vaheliste seoste tugevust ja seega uurimisvaldkonna tähtsust.

Veel selgus samast tööst stratifikatsioonile viitav mobiilsustrend, mille järgi esimesse kolme staatusgruppi kuuluvate vanemate lastest saavutas oluline osa samuti juhtide ja kõrgema astme või kesktaseme professionaalide ametipositsiooni. Lisaks töötasid nendest ametigruppidest pärit vanemate lapsed harva madalamatel staatustel. See seaduspära kehtis ka vastupidisel suunal, kus madalamatel ametipositsioonidel olevate vanemate lapsed liikusid harvem esimesse kolme staatusgruppi.

Need tulemused annavad aimdust indiviidi päritolu mõju kohta tema karjäärivõimalustele ning seega on põhjendatud teema süvendatud uurimine. 1966. aasta Eesti longituudandmed võimaldavad läbi viia põhjaliku analüüsi, et saada lisainformatsiooni faktorite kohta, mis mõjutavad inimese võimalusi ametipositsioonide hierarhias. Eraldi on oluline mõista perekondlikust taustast tingitud mõjutegurite rolli ja ulatust. Nendele küsimustele käesolev magistritöö keskendubki, võimaldades lähemalt uurida, kas erinevatest staatusgruppidest pärit lastel on perekondlikust taustast tingitult erinevad võimalused teatud ametipositsioonide saavutamisel ning millised tegurid olid ametialase edu või ebaedu põhjuseks.

Magistritöö eesmärk laiemas teoreetilises raamistikus on pakkuda senistele uuringutele lisandväärtust, kontrollides ja seeläbi võrreldes neis välja tulnud trende Eesti kontekstis 1966. aasta longituuduurimuse näitel. Lisaks seisneb käesoleva magistritöö oluline eripära ja seega sisuline uuenduslik panus praegustele uurimustele selles, et põlvkondlike seoseid ei testita ainult kahe generatsiooni võrdluses, nagu seda tavapäraselt tehakse. Töö autor viib läbi analüüsi, mis kaasab ühte mudelisse korraga kolme generatsiooni ametistaatused ja võimaldab sellega kindlaks teha, kas ja millist mõju avaldavad perekonna sotsiaalmajanduslikust taustast tingitud karakteristikud mitme põlvkonna lõikes.

I Kirjanduse ülevaade ja probleemide sõnastamine

1. Teoreetiline taust

Sotsiaalse mobiilsusena võib mõista ükskõik millise inimtegevuse poolt konstrueeritud nähtuse liikumist ühelt sotsiaalselt positsioonilt teisele (Sorokin 1959). Pitrim Sorokin, keda peetakse sotsiaalse mobiilsuse uurimistraditsiooni loojaks ja arendajaks, võttis kasutusele mõisted horisontaalne ja vertikaalne mobiilsus, kus esimene iseloomustab indiviidi liikumist ametipositsioonide vahel ning teine näitab tööjõu voolavust ametipositsioonide hierarhias. Vertikaalse mobiilsuse saab jagada ülenevaks ja alanevaks, mis iseloomustavad vastavalt indiviidi liikumist kõrgemale või madalamale positsioonile.

Mobiilsuse uurimisel eristatakse liikumist ühe elutee jooksul ja mitmete põlvkondade vahel. Põlvkondadevahelisele mobiilsuse uurimisel keskendutakse ühelt generatsioonilt teisele kanduvatele muutustele sotsiaalses staatuses. Põlvkonnasisese ehk karjäärimobiilsuse puhul jälgitakse sotsiaalse staatuse muutumist ühe elutee lõikes (Lipset ja Bendix 1967). Käesoleva töö fookuseks on mobiilsuse uurimisel enam käsitletud leidnud põlvkondadevaheline sotsiaalne mobiilsus.

Mobiilsusmuutrite hindamisel on oluline arvestada, et absoluutse ja suhtelise mobiilsuse määrasid tuleb tõlgendada erinevalt (Erikson and Goldthorpe 1992). Absoluutne mobiilsus on kogusumma, mis peegeldab indiviidide liikumist erinevate ametigruppide vahel (nii tõusev kui langev mobiilsus kokku). See on suuresti mõjutatav struktuurasetest muutustest ühiskonnas ja muutub seetõttu pidevalt. Suhteline mobiilsus näitab teatud staatusgruppide proportsionaalset ehk suhtelist võimalust liikuda hierarhilises struktuuris ja seega on stratifikatsioonianalüüsis täpsem indikaator.

1.1. Mobiilsuse üldised trendid ja nende uurimine

Käesoleva töö konteksti paremaks mõistmiseks on oluline välja tuua mobiilsuse uurimise ja rahvusvaheliste võrdluste üldine ajalooline raamistik. Pitrim Sorokini (1959) järgi koosneb ühiskond mitmetest erinevatest gruppidest, millel on erineval määral võimu ja võimalusi. Sotsiaalses hierarhias kõrgemal positsioonil asuvad kasutavad oma positsiooni säilitamiseks kõiki nende võimuses olevaid vahendeid. Kõige enam mõjutab see indiviidide võimalusi liikuda kõrgemale ametipositsioonile või hoiduda madalamatest. Oma teooriale kinnituse leidmiseks viis Sorokin USA-s, Prantsusmaal, Saksamaal ja Itaalias läbi mitmed uuringud, et teha kindlaks, millisel määral määrab isa staatus tema laste ametialased võimalused. Kahjuks ei olnud andmed riikide vahel võrreldavad ja seetõttu ei saanud ta teha täpsemaid järeldusi kui see, et põlvkondadevaheline päritavus ei ole kunagi absoluutne või täiesti puuduv. Sorokini hinnangul teatud mobiilsust takistavad barjäärid ühiskondliku arengu käigus küll kaovad, kuid nende asemele tekivad uued, mistõttu ei ole horisontaalne ja vertikaalne liikumine kunagi päris vaba.

Mobiilsuse üldiste trendide uurimise arengu üheks oluliseks tõukejõuks oli rahvusvahelist võrreldavust võimaldavate skaalade loomine (Ganzeboom ja Treiman 1996; Treiman 2008). Ametiprestiiži indeksite peamine olulisus seisnes kasutatavatele skaaladele ühtse standardi loomises, mis muutis uuringutulemused riikide vahel võrreldavaks. Seega on tegemist instrumendiga, mis innustas uurijaid tegelema rahvusvaheliste prestiižuuringutega, mis varem ei olnud võimalik, kuna iga riik lähtus andmete kogumisel oma süsteemist, mis ei võimaldanud tuua välja riikideüleseid mobiilsustrende (Hout ja DiPrete 2006).

Veel 1950ndatel usuti, et riigid erinevad oma mobiilsuselt teineteisest tugevalt, kuna sotsiaalne mobiilsus peegeldab riikide unikaalset ajalugu, majanduslikku seisu ja arengut ning poliitilisi süsteeme ja demograafiat (Hout ja DiPrete 2006). Selles küsimuses erines oluliselt Lipset, Bendix ja Zetterbergi (1959) poolt läbi viidud esimene riikidevaheline võrdlus, mille järgi sotsiaalse mobiilsuse määr (valge- ja sinikraade positsioonide vahel) 12 lääneriigis varieerus vähe. Absoluutne mobiilsuse määr, mis väljendas oma isadest erineval positsioonil olevate poegade protsenti, oli kõrge (ligikaudu 30) ja riikide vahel üllatavalt sarnane. Riikidevahelised erinevused ei olnud oluliselt suuremad erinevate uuringute tulemustest riikide sees.

Lipset jt tõid välja, et nende uuringute järgi on sotsiaalne mobiilsus ühtlaselt kõrge ja sisuliselt võrdne, kui riikide industrialiseerumisprotsess jõuab teatud tasemeni. Oluline on rõhutada, et siinkohal peetakse silmas üldist mobiilsust, mis sisaldab nii üles- kui alla liikumisi. Oma uurimuses jõuti laiaulatuslikuma järelduseni kõikide industrialiseerunud riikide kohta. Lipseti jt (1959) järgi teatud industrialiseerumise hetkest mobiilsuse suurenemine lõppeb ja jääb saavutatud tasemele. Kõrgem mobiilsus on industrialiseerumisega seotud struktuursete muutuste tulemus.

Lipseti ja Zetterbergi teooria industrialiseerunud riikide sarnasest mobiilsuse muustrist ei ole aga teistes käsitlustes kinnitust leidnud. Nende seisukohti arendasid edasi Featherman, Jones ja Hauser (1975), kes väitsid, et absoluutse mobiilsuse puhul pole hüpotees sarnasest mobiilsusmääradest tõene. Autorid nõustuvad Sorokini (1959) teooriaga, mille kohaselt absoluutse mobiilsuse määrad läbi ajaloo tõusevad ja langevad. Samas võib nende hinnangul küllalt stabiilseks pidada suhtelist mobiilsust, mis võrdleb erinevate gruppide võimalusi teatud ametipositsioonide saavutamisel. Sellise lähenemise järgi tulenevad riikidevahelised erinevused absoluutses mobiilsuses mitmesugustest ajaloolistest ja kultuurilistest teguritest, mis ei mõjuta aga inimeste suhtelisi võimalusi ametihierarhiate vahel liikumisel. See hüpotees on osutunud võrdlevate uuringute andmete selgitamisel väga tõhusaks.

Esimene FJH hüpoteesi testimine viidi läbi Eriksoni, Goldthorpe ja Portocarero (1979) poolt, kus võrreldi Inglismaad, Prantsusmaad ja Rootsit. Uuringust, mille eesmärk oli uurida päritolu ja inimese staatuse vahelisi seoseid, selgus, et omavahel olid sarnasemad Inglismaa ja Prantsusmaa, Rootsi ühiskond osutus avatumaks. Hiljem lisati mudelisse mitmeid teisi riike, hakates neid võrdlema Prantsusmaa-Inglismaa mudeli järgi, mis nimetati tuumikmustriks. Uurijate peamine järeldus oli, et riigid erinevad küll avatuse tugevusest, kuid kogevad siiski sarnaseid mustreid.

Goldthorpe (1996) järgi ei ole klassianalüüsi empiiriliste uurimuste seaduspärad määratletud klasside pikaajalise moodustumise või lagunemise järgi, vaid need näitavad hoopis vastupanu klassisuhete ja sellega seotud eluvõimaluste ja sotsiaalsete suhete mustrite muutumisele. Koolkonna lähtekohaks on arusaam, et indiviidid sünnib teatud sotsiaalsesse kihti ja see

avaldata mõju tema edaspidisele töökarjäärile. Kuna klassianalüüsi sotsiaalset mobiilsust analüüsiti klassi alusel tekkinud kihtide kaudu, loodi selleks vajalik klassikategooriate süsteem.

Kinnituse riikidevaheliste seosemustrite sarnasusele leidsid ka Grusky ja Hauser (1984), kes rakendasid erinevate seisukohtade alusel üles ehitatud statistilisi mudeleid kuueteistkümneme erineva arengutasemega riigis kogutud tööalase mobiilsuse näitajate ennustamiseks. Tulemusest selgus, et kõige suurema osa variatiivsusest seletas Feathermani, Jonesi ja Hauseri teooriale tuginev mudel. Seejuures toimus sama mudel üsna edukalt ka oluliselt madalamal industrialiseerumise tasemel olevate riikide andmete seletamisel. Selle leiu põhjal pakuvad autorid välja, et suhteline ametialane mobiilsus võib olla konstante ka eri arengutasemetega ühiskondades. Põhjuseks võib olla erinevate ametitasandite päritavuse konstantsus.

2. Põlvkondadevahelist mobiilsust mõjutavad tegurid

Erikson ja Goldthorpe (1992) toovad välja kolm olulist mehhanismi, mis mõjutavad indiviidide mobiilsust erinevate ametihierarhiate vahel. Nendeks on soovitud positsiooni ihaldusväärus, võimalused selle saavutamiseks ja barjäärid, mis tõkestavad teatud ühiskonnagruppide ligipääsu teatud staatustele. Eelistatamad grupid, kuhu soovitakse liikuda, on teenindussfääris ja ettevõtjate seas (Goldthorpe 2000).

Konkreetsamad protsessid, mille kaudu saab iseloomustada põlvkondadevahelist sotsiaalmajanduslike positsioonide päritavust, on Biblarz ja Raftery (1993) käsitluses vanemate majanduslike ressursside ja kultuurilise kapitali edasikandumine ning nende eeskuju. Autorite hinnangul annavad vanemad laste kasvatamisel neile edasi oma väärtushinnangud ning ootused oma saavutuste, elustandardi ja seega sissetulekute osas. Sellise rollimudeli kujundamise tulemusena võtavad lapsed üle vanematele iseloomulikud karakteristikud ning nii toimubki ametialase staatuse ülekandumine põlvkondade vahel (Kohn ja Schooler 1969; Wright ja Wright 1976).

Marksistliku lähenemise kohaselt peegeldavad mobiilsusmusterid erinevatele klassidele omaseid ressursse, mida vanemad on võimelised oma laste hüvanguks mobiliseerima, ja barjääre, mida nad kehtestavad teatud klassipositsioonide saavutamiseks teistele (Western

1994). Lähtudes eeldusest, et vanemate eesmärk on tagada oma lapsele maksimaalne heaolu, panustavad nad sellesse kõikide enda kasutuses olevate strateegiatega ja see peegeldub ka mobiilsustrendides. Mobiilsust mõjutavate tegurite ülekandumine põlvkondade vahel käib läbi kahe peamise kanali: vanemate varad ning oskused, mis päritakse läbi haridusse ja kooliskäimisesse tehtud investeeringute ja vanematepoolse juhendamise ning õpetamise. Vanemad, kes on kõrgema taseme professionaalid, on paremas seisus lapsele eduks soodsa koduse keskkonna, ootuste ja väärtussüsteemi loomisel. Vanemate väärtused ja ootused mõjutavad ka lapse suhtumist haridusse ja omakorda tema enda eesmärgi ning motivatsiooni ametipositsioonide valikul. Sellistest peredest pärit lapsed eelistavad olla ettevõtjad või täita kõrgemal tasemel professionaalide ametipositsioone.

Pere solidaarsus viib sotsiaalse ebavõrdsuse kumuleerumiseni (Szydlík 2012). Vanemad aitavad oma lapsi nii palju ja nii hästi, kui suudavad ja mängivad olulist rolli lapse haridusteel, valides kooli, tagades vajalikud vahendid ja toe õppimiseks. Parema hariduse tagab paremad võimalused karjääriks jne. Vanemad toetavad lapsi ka pärast nende kodust väljakolimist, lisaks pärandavad nad neile kogu oma vara, mis toob kaasa varade kumuleerumise. Pärandused liiguvad eelkõige mööda pereliini, kes on jõukamad ja seega koguvad jõukust väiksemate gruppide kätte. Parema haridusega inimesed saavad suurema tõenäosusega pärandusi, kuna nad on pärid kõrgema sotsiaalmajandusliku staatusega perekonnast.

Üheks klassikaliseks tööks põlvkondadevahelise mobiilsuse uurimisel on Blau ja Duncan'i (1967) uuring, milles vaadeldi erinevaid mobiilsust mõjutavaid tegureid 1960ndate USA-s. Autorid koostasid mudeli, mis kirjeldas inimeste sattumist erinevatesse ühiskonnakihtidesse hüpoteetilisel teljel, mille ühes otsas on täielik mobiilsus (kõik on sünnihetkel lahtine ja sõltub inimese tegudest) ja teises otsas täielik mittemobiilsus (kõik määratakse sünnihetkega).

Empiirilises uurimuses leidsid nad statistiliselt olulisi seoseid isa ametialase staatuse ja poja esimese töökoha vahel, mille poeg saavutas pärast koolist lahkumist. Samuti mõjutas isa ametistaatus poja võimalusi ka hilisema karjääri jooksul. Blau ja Duncan (1967) toovad välja, et poja enda haridus oma tööalase staatuse suurendajana oli olulisem kui isa haridus ja töökoht. Isa staatuse ja poja staatuse korrelatsioon oli umbes 0,4. See viitab küll olulisele,

kuid mitte väga tugevale seosele. Duncani ja Blau käsitles on peamine mõjur ametipositsioonile ikkagi isiku enda haridus (kirjeldab 24,32% töölase edu ennustajatest), mitte isa haridus ja amet (18,06% töölase edu ennustajatest).

1970ndate mobiilsuse trendid võtavad hästi kokku Feathermani ja Hauseri kaks uurimust, mille järgi sotsiaalse päritolu poolt omistatud efektid olid sellel perioodil ühiskonnas vähenenud, samas kui indiviidi enda hariduse mõju tema ametivõimalustele on suurenenud. Sellest hoolimata näitab nende hilisem mudel, mis võrdleb eri gruppide võimalusi mobiilsuseks või mittemobiilsuseks ja seega paiknemist stratifikatsioonisüsteemis, et kõige väiksem on liikumine ametihierarhia skaala tippudes (Featherman ja Hauser 2000 [1976]).

Sotsiaalset mobiilsust piiravate barjääride olemasolu on kinnitanud ka Henryk Domański (1995), kes uuris kuut Ida-Euroopa riiki (Poola, Tšehhi, Ungari, Slovakkia, Bulgaaria ja Venemaa). Ta võrdles mobiilsusmustreid kahes etapis: 1988. ja 1993. aastal, leidmata nendel ajaperioodidel põlvkondadevahelises sotsiaalses mobiilsuses erinevusi. Domański (1995) kinnitas barjääre põllumajandustöötajate, sini- ja valgekraede ning juhtide-professionaalide ja lihtsama vaimse töö tegijate vahel. Hilisemas uuringus näitas ta, et hoolimata mõningasest üldisest mobiilsuse suurenemisest ei olnud postkommunistlikud ühiskonnad 90ndatel aastatel avatumaks muutunud. Ta toob sarnaselt Sorokinile (1959) välja, et pikaajalises mobiilsuses ei ole kindlaid trende, kuna see on pidevas kõikumises (Domański 1997).

Sotsiaalse stratifikatsiooni ja mobiilsuse makronäitajaid uurinud DiPrete ja Grusky (1990) keskendusid konkreetsemalt rassi, hariduse ja soo mõjude uurimisele. Nende tulemuste kohaselt olid 1980ndatel päritolust tingitud efektid nagu rass ja klassikuuluvus postindustrialiseerumise protsessis vähenenud. Nad eeldasid, et haridusest tulenevad eelised kehtivad nii naistele kui meestele, kuid leidsid haridusega seotud positiivseid mõjusid ainult meeste kohta, mis viitas, et kõrgharitud naistel ei olnud tänu haridusele tööturul eeliseid.

Soo kaudse mõju tähtsuse põlvkondadevahelise mobiilsuse uurimisel toob välja Beller (2009). Tema käsitle järgi on iganenud perekondliku mõju uurimine ainult isa klassipositsiooni mõju kaudu. Autori hinnangul ei suuda mudelid, kust ema ametialane mõju on välja jäetud, kirjeldada ära olulist osa tegelikest mobiilsusmustritest. Oma töö empiirilisele osale viidates

toob autor välja, et USA näitel on perekondlike mõjutegurite roll indiviidi ametipositsiooni ennustamisel suurenenud, kuid selle nägemiseks on vaja generatsioone võrrelda nii, et ema ja isa mõjud on koondatud. Tema uuringust selgub, et USA-s on aastatel 1965-1970 sündinud meestel võrreldes varasemate põlvkondadega võimaluste ebavõrdsus ja pere roll suurenenud (kuna kaasaegses ühiskonnas peame mõõtma poja suhet ka ema ametipositsiooniga).

Üks esimesi laiapõhjalisi uurimusi perekondliku tausta ja hariduse vahel oli algatatud Shaviti ja Bossfeldi (1993) poolt. Nad leidsid 13 riigi näitel, et hariduslik võrdsus ei olnud enamikes riikides oodatud tasemel. Isa haridustase ja ametipositsioon avaldasid mõju, mis viitab, et päritolufaktoritel oli haridustulemustele oluline mõju. Hilisemates uuringutes (näit Doorn ja Wolders 2011) tuuakse välja, et riikide võrdluste tulemused ei toeta üheseid järeldusi, samas tõdetakse, et kontekstuaalsed faktorid erinevates riikides ja vanusekohortides mängivad haridusvõimaluste edasikandumisel olulist rolli. Doorn ja Wolders (2011) uurisid 28 riigi näitel (aastatel 2002, 2004 ja 2006), kui palju mõjutab vanemate haridustase lapse haridustaset. Nad jõudsid järeldusele, et vanemate haridustase mõjutab olulisel määral ja positiivselt nende laste haridust. Veel leidsid nad, et kõrgelt industrialiseerinud ühiskondades on vanema ja lapse hariduslike saavutuste vaheline seos nõrgem kui veel arenevates riikides. Samuti on vanemate haridusel väiksem roll riikides, kus tööhõives osaleb rohkem naisi.

Põlvkondadevahelisi seoseid (vanema majandusliku taustamõju) käsitlev empiiriline uurimus Suurbritannias võrdleb kahte sünnikohorti (kus esimesed on sündinud 1958. ja teised 1970. aastatel) ja jõuab järeldusele, et 1958. aastal sündinud kohordi majanduslik seis on nende vanematega märgatavalt tugevamini seotud kui noorema kohordi oma (Blanden 2003). Nad analüüsivad vanemate ametistaatuste mõju lapse sissetulekule ja leiavad, et rikaste vanemate poegade sissetulek oli märkimisväärselt suurem vaeste vanemate poegade omast. Samuti toovad uurijad välja meeste ja naiste vahelised erinevused, kus naiste puhul on haridustaseme kättesaadavus enam mõjutanud naisi ning paremad hariduslikud tulemused on kontsentreerunud nende kätte, kes on pärit kõrgema sissetulekuga staatusgrupist. Meeste puhul on see erinevus väiksem.

Samade tulemusteni on jõudnud ka samu kohorte uurinud Blanden, Gregg ja Machin (2005), kes võrdlesid neid tulemusi ka Põhjamaade (Norra, Rootsi, Soome, Taani), Kanada, Saksamaa

ja USA-ga. Nad hindavad, et osa mobiilsuse vähenemisest on seotud sellega, et on tugevnenud seos perekonna varaliste võimaluste ja lapse haridusalaste saavutuste vahel. Nende hinnangul võidavad haridussüsteemist enam need noored, kes on pärit kõrgemal järjel olevatest staatusgruppidest. Sellest veel hilisemat kohorti uurides (1980) on rikaste ja vaeste üldharidusele ligipääsu vahe vähenenud, kuid samas on see vahe suurenenud kõrgharidusele ligipääsu osas. Ka siin on eelistatumas seisus jõukate perede lapsed. Uurimusest tuleb selgelt välja, et pere rahalised võimalused lapse üleskasvamisel mõjutavad tugevasti tema haridusalaseid võimalusi. Madalama sissetulekutega perede lapsed olid suurema tõenäosusega tulevikus samuti madalama sissetulekuga staatusrühmas.

3. Kolme ja enam põlvkonna seosele keskenduva sotsiaalse mobiilsuse uurimine

Käesoleva magistritöö üheks eripäraks on põlvkondlike seoste võrdlemine mitme generatsiooni lõikes. Seetõttu on autor keskendunud eraldi ka rahvusvahelistele uuringutele, mis käsitlevad kolme või enam põlvkonna vahelisi seoseid.

Uuringuid, mis analüüsivad sotsiaalset mobiilsust rohkem kui kahe generatsiooni kontekstis, on läbi viidud ja avaldatud suhteliselt vähe. 1950-1960ndatest aastatest pärinevad põlvkonnasisest ja põlvkondadevahelist sotsiaalset mobiilsust mudeldavad uurimused on valdavalt teoreetilist laadi ja tuginevad Markovi-tüüpi mudelitele (Erola ja Moisio 2006). Markovi-tüüpi mudel, kui seda kasutatakse põlvkondadevahelise mobiilsuse uurimiseks, toetub ideele lihtsustada kompleksne protsess üheks seoseks või sammuks kahe ajapunkti vahel. Antud kontekstis tähendab see seost kahe teineteisele järgneva generatsiooni vahel. Sotsiaalne mobiilsus järgib Markovi mudelile omast protsessi, kus ainult vanema generatsiooni sotsiaalse klassi teadmisel on võimalik ennustada, millisesse staatusgruppi kuulub tema laps (Erola ja Moisio 2006:170).

Empiirilistest töödest võib välja tuua Biblarz, Bengston ja Bucuri (1996) uurimuse, kus keskenduti ametialase staatuse edasikandumisele kolme generatsiooni vahel Ameerika Ühendriikide näitel 20. sajandil. Leiti, et iga järgneva põlvkonna esindajal oli varasemast kõrgem ametialane staatus, samas ülenev mobiilsusmäär on generatsioonide lõikes vähenenud. Veelgi täpsemalt tuuakse välja, et vanema ja lapse sotsiaalmajandusliku staatuse vahelise seose tugevus on põlvkondade lõikes vähenenud. Teises generatsioonis on vanema

ametialase staatuse mõju 38% väiksem, kui see oli esimesel generatsioonis. Kolmanda generatsiooni põlvkondadevaheline ametipositsiooni päritavus oli juba 76% eelmise põlvkonna omast nõrgem, mis viitab pere rolli vähenemisele sotsiaalsete positsioonide edasiandmisel. Eraldi võeti vaatluse alla naiste sotsiaalne mobiilsus ja leiti, et meessoost järglastel on võrreldes naistega suurem võimalus liikuda samale ametistaatusele, kus oli nende isa. Soo kui mobiilsust ennustava mõjuteguri tugevus ei ole kolme generatsiooni lõikes muutunud (Biblarz, Bengtson ja Bucur 1996:197).

Samast perioodist pärineb veel Warreni ja Hauseri (1997) poolt 1957. aastal läbi viidud kolme generatsiooni haarava sotsiaalse mobiilsuse uurimus, milles kasutati Wisconsinis'i keskkoolis läbi viidud longituuduurimuse 4089 respondendi andmeid ja keskenduti seoste mõõtmisel vanavanema ja lapselapse vahelistele seostele. Sotsiaalse staatuse mõõtmisel reastasid uuringu läbiviijad indiviidide sotsiaalmajanduslikud positsioonid SEI indeksi järgi (*socioeconomic index*) ja leidsid, et peale keskmise põlvkonna (G2) karakteristikute konstandiks võtmist ei omanud vanavanemate (G1) generatsiooni haridus, sissetulek ja ametialane staatus märkimisväärset mõju lapselapse (G3) ametistaatusele ja haridustasemele (Warren ja Hauser 1997).

Warreni ja Hauseri uurimusega on hästi võrreldav Erola ja Moisio poolt 2006. aastal läbiviidud empiiriline uurimus Soome näitel (1950.-2000. aastatel), milles modelleeritakse põlvkondadevahelist mobiilsust kolme generatsiooni lõikes. Uurimuses kasutatakse mobiilsuse jälgimiseks seitsmeklassilist CASMIN versiooni, mis toetub Erikson-Goldthorpe klassifikatsioonile ja võimaldab paremini jälgida sotsiaalmajandusliku staatuse püsivust klassimudeli ülemises ja alumises otsas.

Vaadeldava uuringu koostajad jõudsid samuti järeldusele, et keskmise põlvkonna (G2) karakteristikute konstandiks võtmisel olid lapselapse (G3) ja vanavanema (G1) klass teineteisest pigem sõltumatud (Erola ja Moisio 2006:179). Samas leiti tõendust nõrkade järelmõjude kohta (*lagged inheritance*) teatud ametistaatuste lõikes. Selle järgi jäävad teenindussektorist ja endale ise tööandjaks olevad põllumajandustöötajad suurema tõenäosusega samasse klassi. Lisaks mõjutavad järelmõjudeks olevad barjäärid mõningal

määral madalama päritoluga noorema generatsiooni võimalusi saavutada kõrgemaid ametipositsioone (Erola ja Moision 2006:180).

Erola ja Moision uuringu tulemused on leidnud tugevat kriitikat Tak Wing Chan'i ja Vikki Boliver'i (2012) poolt, kelle analüüs näitab, et soomlaste uuringu tulemused ei toeta järeldust vanavanema mõju puudumise kohta ning välja toodud nõrgad järelmõjud (*lagged inheritance*) ei kirjelda ära suurt osa vanavanema (G1) ja lapselapse (G3) vahelisest seosest (Chan ja Boliver 2012). Autorid toovad välja, et tegelikkuses kinnitavad analüüsivigade eemaldamisel Soome tulemused nende 2012. aasta Suurbritannia näitel saadud tulemusi, kus vanavanemal on lapselapse karakteristikutele statistiliselt oluline ja märgatav puhasmõju (Chan ja Boliver 2011).

Tak Wing Chan'i ja Vikki Boliveri 2011. aastal läbi viidud uuringus kasutati longituudandmeid kolme Suurbritannia kohordi kohta, mille uurimisel selgus, et nii meeste kui naiste puhul absoluutse mobiilsuse näitajad erinevad vanem-laps suhtes oluliselt vanavanema sotsiaalsest klassist. Kui uuriti suhtelise mobiilsuse mustreid, leiti statistiliselt oluline seos vanavanema (G1) ja lapselapse (G3) sotsiaalse klassipositsiooni vahel, kui keskmise põlvkonna (G2) sotsiaalne klass võeti konstandiks. Mudelist vanema (G2) sotsiaalse klassi eemaldamisel leiti, et lapselaste võimalused siseneda professionaalide-juhtide klassi olid vähemalt kaks ja pool korda paremad, kui nende vanavanemad olid samuti professionaalide-juhtide klassist (Chan ja Boliver 2012:21).

Neid tulemusi kinnitas ka Rootsi andmestikule tuginev uuring, kus hariduse mõju vaadeldi nelja põlvkonna lõikes ning leiti märkimisväärne seos esimese ja neljanda põlvkonna haridusliku staatuse omandamise vahel (Lindahl et al. 2012). Uuringus tuuakse välja, et haridusliku staatuse ülekandumine on tugevam skaala ülemises otsas. Kui esimese põlvkonna esindajal (G1) oli rohkem kui kohustuslik haridustase, siis olid nende lapse-lapselastest (G4) 67% ülikooliharidusega (võrreldes juhusliku jaotumisega).

Lisaks haridusliku staatuse ülekandumisele testiti sissetulekute jaotumist kolme põlvkonna lõikes (kuna noorim põlvkond ei olnud veel saavutanud võrreldavuseks vajalikku ametialast positsiooni) ning leiti, et kõrgemasse kvintiili kuuluvatel indiviididel oli võrreldes ülejäänud

populatsiooniga rohkem kui kaks korda suurem võimalus, et nende vanavanemad kuulusid samuti kõrgema sissetulekuga kvintiili. Seega leidis autor veelgi kinnitust, et mobiilsuse trendide paremaks mõistmiseks on vajalik uuringutesse kaasata suurem hulk generatsioone ning võrrelda nendevahelisi seoseid rohkem kui ühe kaupa (Lindahl et al. 2012).

4. Põlvkondadevahelise mobiilsuse uurimine Eesti kontekstis

Põlvkondadevahelise mobiilsuse uurimine Eestis ulatub tagasi 1960. aastate keskele, kui Mikk Titma pani aluse Eesti esimesele longituuduurimusele. Uurimusse kaasati 1966. aastal keskkooli lõpetanud 2260 noort, kelle eluteed jälgiti 2007. aastani.

Teises olulises Mikk Titma poolt juhitud longituuduurimuses „Teed ja rajad“ vaadeldakse 1983. aastal keskkooli lõpetanud ning see sisaldab endas 15 endise Nõukogude Liidu riiki – kokku 5079 respondenti, kes lõpetasid keskkooli aastatel 1983 – 1985. Kogutud andmestikule toetudes vaatlesid Titma, Tuma ja Roosma (2003) erinevaid indiviidi ametialase staatuse ennustajaid. Selle uurimuse tulemused on tähtsaks sisendiks käesoleva magistritöö hüpoteeside püstitamisel ning annavad võimaluse võrrelda kahe longituuduurimuse mobiilsustrende. Autorid toovad välja, et kõige suurem mõju respondendi ametistaatuse ennustajana on tema enda haridusel. Samuti selgub uuringust, et meeste ja naiste liikumised erinevate ametipositsioonide vahel on erinevad, mis tähendab, et ka sool on oluline roll ametivõimaluste prognoosijana. Need kaks tunnust avaldusid kõige tugevamini eelkõige Valgevenes, Venemaal (Sverdlovski regioon) ja Ukrainas (Harkovi regioon). Eestis ja Lätis oli neile lisaks väike, kuid äramärkimist vääriv roll ka isa haridusel ja vanemate ametipositsiooni pärilikkusel.

15 Nõukogu Liidu riigi andmetel läbiviidud uurimuse järgi suurendas iga lisanduv aasta haridust indiviidi võimalusi saavutada juhtivaid või kõrgema astme professionaalide ametipositsioone ja vähendas tõenäosust olla oskus-, liht- või põllumajandustöoline. Täiendava mõjutegurina tuleb arvesse võtta, et konkreetsemalt sõltuvad indiviidi võimalused hariduse tõttu teatud positsioone saavutada ka indiviidi sotsiaalsest päritolust. Eri klassidest pärit individid vajavad erineval hulgal väljateenitud omadusi, et saavutada samu positsioone (Breen ja Goldthorpe 2001). Mõnevõrra hilisem Ellu Saare (2010) avaldatud uurimus keskendub samuti päritolustaatus ja hariduse vahelistele mõjudele. Uurimusest selgub, et

seoses kapitalistlike mehhanismide käivitumisega üleminekuperioodil on suurenenud päritolustaatuse ja haridusvõimaluste vaheline side, mis on kaasa toonud haridusliku ebavõrdsuse ja see omakorda on üks tegureid, mis on vähendanud sotsiaalset mobiilsust.

Titma jt (2003) toovad välja, et hariduse suur mõju ametipositsioonile ei peegelda ühiskonna avatust ja ise väljateenitud oskuste ning omaduste kesksust, kuivõrd pigem Nõukogude Liidu omapära ja erinevust lääneriikidest. Nimelt ei reguleerinud töökohtade jaotumist vaba turumajanduslik konkurents vaid riik „tellis“ tööjõudu ning suunas sobiva hariduse saanud inimesed kohustuslikus korras kindlaks määratud ametikohale. Seega võib ametipositsioonide vahelist liikumist Nõukogude Liidus nimetada toetatud mobiilsuseks (Turner 1960). Termin võttis kasutusele Ralph H. Turner ning see tähendab, et inimese haridus ei suurenda tema võimalusi omandada paremat tööd ja staatust vabas turukonkurentsis, kuna haridussüsteem on pigem riigi käepikendus inimeste suunamisel. Nõukogude Liidu käsumajanduslikku korda iseloomustas pidev lihttööjõu puudus, mistõttu oli madalama kvalifikatsiooniga ametikihtides laiaulatuslik horisontaalne mobiilsus. Vertikaalne mobiilsus oli horisontaalsega võrreldes madal, kuna neid liikumisi suunati riigi poolt otseselt läbi haridussüsteemi (Titma et al. 2003).

Titma jt (2003) on oma uurimuses leidnud, et naistel ja meestel on erinevad võimalused ametipositsioonide saavutamiseks. Nende käsitluses saavutas suurem hulk mehi juhi, oskuse- ja lihttöölise ametipositsioone, samas kui naised liiguvad enam positsioonidele nagu professionaalid, keskastme spetsialistid ja lihtsama vaimse töö tegijad (ametnikud-teenindajad). Lisaks toovad uuringu autorid välja, et põlvkondadevaheline seos üleneva ja alaneva mobiilsuse vahel on meeste-naiste lõikes erinev. Naiste ülenev mobiilsus on kõrgem kui meestel: kui poegadest 33% olid ülenevalt mobiilsed ja 36% jäid samale positsioonile, siis tütardest liikus vanematest kõrgemale positsioonile 57%, samasse ametigruppi jäi vaid 21%.

Kõige tugevam oli vanema ametipositsiooni mõju kõrgema astme professionaalide ning liht- ja oskustöolistest vanemate puhul. Näiteks toovad uurimuse autorid välja, et kui kõikidest poegadest oli kõrgema astme professionaale 12%, siis kõrgharidusega professionaalide poegadest jõudis selle ametipositsioonini 41%; tütarde puhul olid vastavad näitajad 18% ja 44%. Seega saab artiklile tuginedes väita, et Eestis (ja ka Lätis) on võimalik välja tuua vanemate ametistaatusel mõju oma lapse ametigrupile. Erandiks on siinkohal juhiks saamise

võimalus, mille puhul vanema kõrgem staatus ei olnud soosivaks teguriks. Autorid rõhutavad isiku enda hariduse tähtsust, kuid usuvad, et seda mõjutas oluliselt vanemate poolt edasi antav kultuuriline kapital.

Käesoleva töö kontekstis on olulisteks tulemusteks veel tööjõu liikumise analüüs lähtuvalt industrialiseerumisest ja urbaniseerumisest 1991. aastani (Roosma ja Täht 2001). Need kaks protsessi toovad endaga kaasa suuri strukturealseid muutuseid, mis avaldavad oma mõju ka tööjõu liikumisele (Featherman ja Hauser 2000 [1976]). Roosma ja Täht (2001) toovad lähtuvalt majanduse moderniseerumisest ja linnastumisest välja kolm peamist murrangut. Esiteks toimub sektoriaalne ümberpaiknemine, kus toimub tööjõu formeerumine tehnilises mõttes. Teiseks leiab aset spetsialiseerumine lähtuvalt uue tehnoloogia poolt seatud vajadustest, millega käib kaasas hariduse ja oskuste osatähtsuste tõus. Kolmandaks algab bürokratiseerumine, mille käigus suureneb tööliste hõive administratiivsetes organisatsioonides. Kokkuvõttes toovad kõik need protsessid kaasa suure üleneva mobiilsuse.

5. Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid

5.1. Uurimuse eesmärk

Käesoleva magistr töö eesmärk on pakkuda senistele uuringutele lisaväärtust, kontrollides kolme generatsiooni näitel (respondent, tema vanemad ja tema laps) põlvkondadevahelist mobiilsust mõjutavaid tegureid 1966. aasta Eesti longituuduurimuse andmestikul. Töö võimaldab võrrelda erinevaid faktoreid, mis mõjutavad indiviidi võimalusi ametipositsioonide vahel liikumisel, eesmärgiga selgitada välja need tegurid, mis mõjutavad indiviidi võimalusi kõige enam. Perekonna sotsiaalmajandusliku tausta ja hariduse mõju uuritakse esmalt korraga kahe põlvkonna kaupa ning seejärel liidetakse mobiilsusmustrite laiaulatuslikumaks kirjeldamiseks ühte mudelisse korraga kolm generatsiooni.

5.2. Hüpoteesid

Ametipositsioonide saavutuspõhisust ja selleks vajalikke karakteristikuid uurisid 1960ndatel Duncan ja Blau. Nad vaatlesid poegade tööalase edu seoseid isa ametikoha staatusega ja leidsid, et poja enda haridus tema ametistaatuse suurendajana oli olulisem kui isa haridus ja

töökoht. Täpsemalt kirjeldab see indiviidi tööalasest edust 24%, samas kui isa haridus ja amet katavad ära 18% tööalaseid võimalusi ennustavatest teguritest (Blau ja Duncan 1967).

Sama põhimõtte järgi jõudsid ka Warren ja Hauser, kes leidsid Ameerika Ühendriikide meeste ja naiste uurimise käigus, et haridus kui üks edukuseks vajalike omaduste olulisemaid aspekte on võtmetähtsusega tegur indiviidi ametipositsiooni ennustamisel (Hauser et al. 2000). Samale järeldusele on jõudnud ka Mikk Titma jt (2003), uurides Eesti noorema longituudi „Teed ja rajad“ kaudu kahe põlvkonna vahelisi seoseid. Viimati mainitud uurimusest selgus, et haridus on indiviidi ametipositsiooni ennustamisel tugevaim mõjutegur. Autor soovib käesolevas töös kontrollida varasemate leidude kehtivust, seega indiviidi haridustaseme mõju tema ametipositsioonile, ka vanema longituudi andmete tuginedes, ning testida tunnuse mõju mitte ainult respondendi ja tema vanema, vaid kolme põlvkonna lõikes. Selleks on püstitatud järgmine hüpotees:

H1: Kõikide generatsioonide lõikes avaldab ametistaatusele tugevaimat mõju nende enda haridus

Duncan ja Blau (1967) on andnud olulise sisendi ka teise hüpoteesi formuleerimisele. Nende uuringutulemused kinnitasid seost, mille järgi kõrgem haridus suurendab indiviidi võimalusi saavutada kõrgem ametistaatus. Seda seost on kinnitanud ka Eesti kontekstis Titma jt (2003) uurimus, mille järgi suurendas iga lisanduv aasta haridust indiviidi võimalusi saavutada juhtivaid või kõrgema astme professionaalide ametipositsioone ja vähendas tõenäosust olla oskus-, liht- või põllumajandustöötaja. Hariduse mõju tähtsust ametialase edukuse määrajana on kinnitanud ka Ellu Saar (2010). Tulenevalt nendest varasematest tulemustest ja üldisest loogikast on ka käesoleva töö kontekstis asjakohane püstitada eraldi järgmine hüpotees:

H2: Kõikide generatsioonide lõikes kehtib seos: mida kõrgem on indiviidi haridustase, seda kõrgem on tema ametialane staatus

Biblarz ja Raftery (1993) on oma töös käsitlenud mehhanisme, mis nende hinnangul tekitavad põlvkondadevahelist sotsiaalmajanduslike positsioonide päritavust. Teiste mõjutegurite seas rõhutavad nad vanemate kultuurilise kapitali edasikandumist ja eeskuju. Seega on loogiline

eeldada, et üheks sellise seose mõõtmise viisiks on vanema ja lapse haridustase. Ka Mikk Titma jt (2003) on seisukohal, et kodused väärtused on ilmselt need, mis innustavad last omandama kõrgemat haridust, kui vanem annab sellist eeskujut. Seda mõttekäiku on nad kinnitanud ka oma empiirilise tööga, kust tuleb välja, et isa haridusel oli väike, ent nähtav mõju lapse haridusele.

Käesolevas töös analüüsitakse hariduse mõju kolme põlvkonna näitel, eesmärgiga testida seaduspära paikapidavust ka vanema longituuduurimuse näitel. Selleks on püstitatud järgmine hüpotees:

H3: Iga vanema generatsiooni haridustase avaldab mõju järgmise põlvkonna haridustasele

Mitmed autorid on keskendunud vanema ametistaatuse edasikandumise uurimisele ja jõudnud üldiselt järeldusele, et see ei ole peamine mõjutegur, ent nõrk seos põlvkondade vahel on olemas. Tuuakse välja, et vanema ja lapse sotsiaalmajandusliku staatuse vaheline side on olnud tugevam vanemate generatsioonide puhul ning aja jooksul järjest nõrgenenud (Biblarz et al. 1996). Autorid on omavahel võrrelnud kolme seost generatsioonide näitel, millest esimene (G1) kuulub 1896.-1911. aastate, teine (G2) 1916.-1931. aastate ja kolmas (G3) 1945.-1955. aastate sünnikohorti ning jõudnud tulemustele, kus teises generatsioonis oli vanemate ametialase staatuse mõju 38% väiksem kui eelmises põlvkonnas ning noorimas generatsioonis oli see juba 76% nõrgem. Käesolevasse magistritöösse kaasatud Eesti vanema longituudi andmestikus on esimese generatsiooni (G1) sünniaasta 1920.-1930. aastate kandis, teine generatsioon (G2) kuulub 1948. aasta sünnikohorti ning valdav enamus noorimast põlvkonnast (G3) on sündinud 1967.-1983. aastal. Seega on Eesti ja USA generatsioonid võrreldavad, käesoleva töö fookusest jääb välja USA G1 põlvkond. Samas annab töö võimaluse testida trendi jätkumist Eesti noorima generatsiooni näitel.

Ka Eesti noorema põlvkonna „Teed ja rajad“ longituudandmestikust nähtub, et vanemate ametistaatusel on mõju ning see on suurem oskus- ja lihttööliste või kõrgema astme professionaalide ametigruppi kuuluvate vanemate puhul (Titma et al. 2003).

Tulenevalt väljatoodud tulemustest on kohane käesolevas magistritöös uurida vanema generatsiooni ametipositsiooni mõju ja selle ulatust nooremale põlvkonnale läbi järgmise hüpoteesi:

H4: Vanema ametipositsioon avaldab mõju nooremale generatsiooni ametipositsioonile

Mitut generatsiooni käsitlevad uurimused on vanavanema (G1) ja lapselapse (G2) vaheliste mobiilsust mõjutavate karakteristikute uurimisel leidnud vastakaid tulemusi. Warren ja Hauser (1997) on leidnud, et pärast keskmise põlvkonna mõjude kõrvalejätmist ei oma vanavanema haridus, sissetulek ja ametialane staatus olulist mõju lapselapse samadele karakteristikutele. Üldjoontes samade järeldusteni jõudsid Soome näitel ka Erola ja Moisio (2006), kes leidsid G1 ja G3 põlvkondade võrdluses ainult nõrku mõjusid, mis ei võimaldanud kinnitada vanavanema otsest mõju lapselapsele. Nendele tulemustele vastanduvad uuemad uurimused, mis kinnitavad vanavanema otsest mõju lapselapsele Suurbritannia (Chan and Boliver 2011) ja Rootsi (Lindahl et al. 2012) näitel. Lisaks leiavad Chan ja Boliver (2012), et vanavanema mõju kinnitavad tegelikult ka Erola ja Moisio (2006) Soome kohta käivad andmed.

Käesoleva magistritöö autor lähtub uuematest uuringutest ning eeldab, et sarnaselt Soomele, Rootsile ja Suurbritanniale võib eeldada vanavanema rolli tähtsust ka eesti G1 ja G3 põlvkondade vahelistes seostes. Vanavanema ametiga seonduvaid lisamõjusid on kavas uurida läbi keskmise põlvkonna mobiilsuse – kui vanavanem omab lapselapsele eraldiseisvat mõju, siis mõjutab lapselapse ametipositsiooni erinevalt see, kas tema vanem oli vanavanemaga samal ametipositsioonil või oli ta mobiilne.

H5: Mobiilsuse tunnuse mõju: oma vanematega samale positsioonile jäänud respondentide ametipositsioon avaldab tema lapsele tugevamat mõju, kui ülenevalt või alanevalt mobiilsete respondentide oma

Titma jt (2003) on oma töös leidnud, et naiste ja meeste mobiilsusmustrid ametipositsioonide vahel ja võrreldes oma vanematega on erinevad. Absoluutse mobiilsuse määraades kehtis trend, kus tütreid olid võrreldes emadega rohkem ülenevalt mobiilsed, poegadest jäi suurem

osa vanematega samale ametipositsioonile. Samas konkreetsemalt meeste ja naiste võimalusi võrreldes selgus, et suurem hulk mehi saavutas ametipositsioone nagu juhid, oskus- ja lihttöölised, samas kui naised liiguvad enam positsioonidele nagu professionaalid, keskastme spetsialistid ja lihtsama vaimse töö tegijad (ametnikud-teenindajad). Uurimusest välja tulnud üldefektid näitavad, et naiste võimalused kõrgemate ametipositsioonide saavutamisel on meestega võrreldes negatiivsed, mis näitas arvestatavat sugudevahelist segregatsiooni Nõukogude Liidus. Titma jt longituuduurimusega „Teed ja rajad“ võrreldavaid tulemusi on andnud USA kolme generatsiooni võrdlev uurimus, millest selgub samuti, et meessoost järglaste võimalused isaga samale ametipositsioonile liikuda on suuremad, kui naistel: ametistaatuse edasikandumine tütardele on 38% väiksem kui poegadele (Biblarz et al. 1996:197). Need tulemused annavad alust samasuguse seose prognoosimiseks ka Eesti kolme generatsiooni näitel. Seetõttu on püstitatud kolmas hüpotees:

H6: Soolise segregatsiooni tõttu ühiskonnas on sugu üks tugevat ennustusjõudu omav tegur, mis mõjutab indiviidi võimalusi saavutada või kõrvale jääda teatud ametipositsioonidest

Metoodika

1. Magistritöö analüüsi aluseks oleva valimi tutvustus

1.2. 1966. aasta longituuduurimus

Käesolevas magistritöös kasutatakse hüpoteesides tõstatatud trendide analüüsimiseks kvantitatiivseid uurimismeetodeid, mille abil avatakse põlvkondlikke seoseid kolme generatsiooni lõikes: respondendi vanemad, respondent ja respondendi laps.

Magistritöö analüüsi aluseks on 1966. aasta longituuduurimuse (projekti juht M. Titma) andmeid ning samale andmestikule tuginedes on käesoleva magistritöö autor eelnevalt kirjutanud ka oma bakalaureusetöö. Longituuduurimuse valim koosneb 1966. aastal eestikeelse üldharidusliku keskkooli lõpetanud respondentidest. Uurimuse alguses koosnes valim 2260 keskkoolilõpetajast, kes kuulusid peamiselt 1948. aasta sünnikohorti. Kokku on uurimuse jooksul andmeid kogutud kuues etapis. Käesolev magistritöö analüüsib ainult viimases etapis (2007. a) kogutud andmeid, kokku kuulub longituuduurimuse valimisse sellel hetkel 1165 isikut. Uurimuses on kõikide põlvkondade kohta informatsiooni kogutud respondendi kaudu. See võib uuringu tulemusi mõnevõrra mõjutada (arvestades selliste teguritega nagu respondendi mälu, hinnangud, väärtused jms), kuid andmete analüüsi pinnalt on alust arvata, et need kõrvalekalded ei ole magistritöö tulemuste seisukohalt olulise kaaluga.

2007. aasta andmest saab infot kuni viie põlvkonna kohta: respondendi vanavanemad, vanemad, respondent, tema lapsed ning mõnel juhul on olemas info ka lastelaste kohta. 2007. aasta valimist 65% olid naised ja 35% mehed, seega andmestikus on naiste osakaal suurem kui meeste oma. 2007. aastal olid respondendid keskmiselt 60-aastased. Valimi regionaalse koosseisu osas saab öelda, et respondendid on esindatud kõigist Eesti piirkondadest.

1.3. Andmekogumismeetod ja uurimuse käik

Uurimuse andmed koguti struktureeritud intervjuude abil. Tagamaks andmete kvaliteeti ja ühildatavust uurimuse järgmistel etappidel, täitis küsitlusankeedi respondendi vastuste alusel küsitleja. Uurimuse järgmise etapina ankeedid kodeeriti ning sisestati elektroonilisse keskkonda. On võimalik, et küsitlemise, andmete kodeerimise ning sisestamise käigus tekkis mingil määral vigu, kuid arvestades valimi suurust, ei ole need tulemuste mõjutamise seisukohalt olulised.

1.4. Valimiga seotud probleemkohad

Käesoleva magistritöö seisukohalt tuleb probleemkohana välja tuua, et longituuduurimuse andmed ei ole kogu Eesti ühiskonna suhtes üheselt esinduslikud, kuna uuringu valimisse kaasati vaid 1966. aastal keskkooli lõpetanud respondendid. Madalama haridustasemega ühiskonnakihtide kohta saadi respondentide kaudu küll andmeid, kuid valimisse kuulusid ainult keskharidusega isikud. Kuna madalama haridustasemega isikuid valimisse kaasatud ei ole, siis võib see erisus avaldada mõju ka kõikide järgnevate põlvkondade lõikes (eeldades, et haritumate respondentide lapsed saavutavad suurema tõenäosusega kõrgema haridustaseme). Samuti suurendab valimi elitaarsust asjaolu, et võib eeldada, et 2007. aastaks on longituuduurimuse valimisse suurema tõenäosusega alles jäänud need isikud, kellel on olnud edukam ja parem elu ning neil on seetõttu suurem valmisolek uurimuses osaleda ja sinna jääda. Lisaks tuleb arvestada ka aspektiga, et respondendid on peamiselt eestlased või vähemalt eesti keelt kõnelevad isikud, mistõttu ei saa uurimuse põhjal teha järeldusi Eesti muukeelse elanikkonna kohta, kelle seas võivad esineda teistsugused trendid.

2. Sotsiaalse mobiilsuse väljendamine

Käesolevas magistritöös kirjeldatakse ja analüüsitakse sotsiaalset mobiilsust lähtuvalt Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) poolt kasutusele võetud rahvusvahelisele ametite klassifikatsiooni standarditest (rahvusvaheline ametite klassifikatsiooni standard 1988; ISCO 88, ILO 1990). ISCO 88 reastab ametipositsioonid vastavalt nende oskuste ja tegevuste keerukusele prestiiži-skaalale. Ametipositsioonidele antakse skaalal staatus, mille järgi keerukamad ja vastutusrikkamad ametid asuvad skaala kõrgemas ning vähem oskuseid nõudvad positsioonid madalamas otsas. ISCO 88 ametipositsioonide jaotus on koosneb neljast

tasandist. Kõigepealt eristatakse üheksa peamist gruppi, millest tuuakse eraldi välja kümnes jaotus – relvajõud. Teiseks tasandiks on 28 alagruppi, kolmandaks 116 alamgruppi ning neljandaks 390 detailsemat ühik-gruppi (Ganzeboom & Treiman 1996). Kokkuvõtvalt saab öelda, et sotsiaalset mobiilsust väljendab erinevate generatsioonide liikumine nende ISCO 88 ametistaatuse gruppide vahel ning sealjuures eristatakse ülenevat, alanevat ja samale staatusele jäävat mobiilsust.

Käesolevas magistritöös on ISCO 88 ametistaatused tulenevalt Eesti omapäradest jaotatud 7 koondkategoriasse: juhid, professionaalid, keskastme spetsialistid, ametnikud, teenindajad, oskustöölised ja lihttöölised. Töös ei ole eraldi välja toodud põllumajandustöötajaid, kuna neid oli andmestikus liiga vähe ja seetõttu on nad jagatud vastavalt oma töö spetsiifikale oskus- ja lihttöölise vahel.

3. Kasutatavad tunnused ja analüüsimeetodid

3.1. Tunnuste valik

Magistritöö analüüsis kasutatakse tunnustena respondendi ja tema lapse ning vanemate kõrgeimat haridustaset ja ametialast staatust väljendavaid tunnuseid. Respondendi amet on määratletud 2007. aasta ankeedis märgitud viimase töökohana ning haridustunnus kajastab respondendi kõrgeimat haridustaset.

Sarnaselt varasematele uurimustele väljendab käesolevas magistritöös respondendi vanemate ametitunnus, mis kajastab nende peamist tegevusala elu jooksul. Vanema põlvkonna haridustunnus kajastab sarnaselt respondentide haridustunnusega vanemate kõrgeimat omandatud haridustaset.

Kõige noorema põlvkonna ehk respondentide laste haridustunnus väljendab respondendi vanima lapse hetkel kõrgeimat omandatud haridustaset. Respondentide vanimate laste keskmiseks vanuseks on 39 aastat. Suurem osa respondentide lastest on vanusevahemikus 31 kuni 45, vaid mõned üksikud on nooremad või vanemad. Selle vanusejaotuse pinnal võiks eeldada, et enamik respondentide lastest on saavutanud töökoha, mis peegeldab nende töökarjääri kõrgemaid saavutusi ja on seetõttu võrreldav nende vanemate ehk respondentide

kõrgeima ametipositsiooniga. Erinevalt respondentide ning nende vanemate generatsioonidest eksisteerib kõige noorema põlvkonna puhul võimalus, et kõik respondentide lapsed ei ole uurimuse läbiviimise hetkeks veel omandanud oma potentsiaalset kõrgeimat haridustaset.

Kahe vanema generatsiooni mobiilsustrendide analüüsimisel on arvesse võetud ka indiviidide sugu, kui ühte mõjutegurit ametipositsioonide ennustamisel. Respondendi lapse sugu tulenevalt andmestiku eripärast ja analüüsimeetodi valikust ei arvestata (iga lapse kohta on andmestikus esindatud ainult tema ema või isa ning selle tunnuse eraldamisel jaotuks noorim põlvkond kahte eraldi gruppi, mis takistab mobiilsustrendide väljaselgitamist.

3.2. Analüüsimeetodite valik

Kuna ametistaatust ja haridustaset väljendavad tunnused on nominaalskaalal – isegi näiteks ametistaatuste järjestamise korral väljendavad nad unikaalseid ekvivalentsiklasse (Tooding 2007:33) – on analüüsimeetodid valitud sellest lähtuvalt.

Esmalt on käesolevas magistritöös analüüsimeetodina kasutatud Spearmani korrelatsioonanalüüsi. Selle näol on tegemist meetodiga, mis lubab võrrelda kõikide valitud tunnuste vahelisi seoseid. Spearmani korrelatsioonikordaja kajastab astakute lähedust kahe tunnuse variatsioonreas. Tunnuspaaris valitseva monotoonse seose tugevust kajastav Spearmani astakkorrelatsioonikordaja põhineb summaarsel astakute erinevusel, mis on standardiseeritud nii, et kordaja väärtused on arvude -1 (tugev vastupidine seos) ja 1 (tugev positiivne seos) vahel (Tooding 2007:218).

Erinevate seoste põhjalikumaks uurimiseks on magistritöös järgmise analüüsimeetodina kasutatud multinomiaalset logistilist regressioonanalüüsi, kus sõltuva tunnuse skaala eri astmeid tõlgendatakse erisuguste, üksteisest kvalitatiivselt eristuvate staatustena. Olukorras, kus numbrilist nullpunkti ei ole, võetakse selleks kokkuleppeline staatus – taustakategooria – millele vastandatakse teisi staatuseid (Tooding 2007:298). Selline mudel võimaldab magistritöös võrrelda eri sõltumatute tunnuste mõju ametipositsioonile.

4. Uurimuse eetiline aspekt

Käesolev magistritöö käsitleb uurimusega seotud eetilisi aspekte sarnaselt autori poolt eelnevalt kirjutatud samale andmestikule toetuva bakalaureusetööga.

Tagamaks uurimuses osalejate anonüümsust, konfidentsiaalsust ning nende andmete kaitset, oli kõikides uurimuse etappides osalenud isikute kohta kogu informatsioon ainult uurimuse koordinaatoril. Andmed kodeeriti ning uurimuse läbiviimisel osalenud küsitlajad, kodeerijad ja sisestajad töötasid ainult eelmistes longituuduurimuse etappides määratud koodidega. Respondentide täisnimesid ja aadresse kasutati ainult intervjuude kokkuleppimisel ning läbiviimisel. Alates kodeerimise etapist ei olnud ankeetides nimesid ning respondentide konfidentsiaalsus oli tagatud.

Kõik longituuduurimuse läbiviimisega kokku puutunud inimesed allkirjastasid lepingu, mis keelas andmestikus olevat informatsiooni levitada, avalikustada või mõnel muul lepinguvälisel moel kasutada. Andmete kasutamine käesoleva magistritöö raames on samuti lepinguga reguleeritud.

Tulemused

Käesoleva magistritöö analüüsi osa keskendub teooria peatükis püstitatud hüpoteeside testimisele longituudandmete alusel kolme generatsiooni lõikes. Selleks testitakse regressioonanalüüsi kaudu väiksemate faktorgruppide vahelisi seoseid ja nende põlvkondadevahelisi mõjusid ametipositsioonile ja haridusele. See võimaldab nende tunnuste mõju eraldiseisvalt ja põhjalikumalt uurida.

1. Ametistaatust mõjutavate tegurite omavahelised seosed

Esimese etapina analüüsitakse magistritöös erinevate karakteristikute vahelisi seoseid korrelatsioonanalüüsi kaudu. Kuna analüüsitavate mõjutegurite näol ei ole tegemist järjestusskaalal olevate tunnustega, on analüüsis kasutatud Spearman'i korrelatsioonkordajat. Kõiki tunnuseid võrdlev korrelatsioonide tabel asub magistritöö lisas 1.

1.1. Haridustaseme mõju enda ametipositsioonile

Korrelatsioonanalüüsist nähtub, et kõigi kolme generatsiooni puhul on omavahel kõige tugevamalt seotud indiviidi haridus ja ametialane staatus. Kõige tugevam seos nende kahe tunnuse vahel on respondentide generatsioonis, kus hariduse ja ametialase staatuse vahelist seost väljendavaks korrelatsioonikordajaks on 0,6. Respondendi vanemate puhul on vastavateks korrelatsioonikordajateks 0,58 (emal) ja 0,52 (isal) ning respondendi lapsel vastavalt 0,55. Nendele tulemustele tuginedes saab välja tuua tendentsi, mille järgi kõrgema haridustasemega individid on enamasti ka kõrgematel ametipositsioonidel.

1.2. Vanema generatsiooni haridustaseme mõju noorema haridustasemele

Eelmisest seosest nõrgemalt, kuid siiski äramärkimist vääriva tugevusega on omavahel seotud ka kõigi kolme generatsiooni omavahelised haridustasemed. Respondendi vanemate ning respondendi generatsiooni haridustasemete vaheliste seoste osas selgus korrelatsioonanalüüsist, et haridustasemete vahelist seost väljendavaks korrelatsioonikordajaks on 0,24 nii respondendi ema kui isa puhul. Respondendi ning tema lapse

generatsiooni haridustasemete vahelise korrelatsioonseose tugevus on samuti 0,24. Kuigi sellise väärtusega seost ei saa pidada väga tugevaks, näitab see siiski trendi, mille järgi kõrgema haridustasemega vanemate lapsed on suurema tõenäosusega samuti kõrgema haridustasemega. Lisaks ilmnes korrelatsioonanalüüsist, et omavahel on tugevalt seotud ka respondendi vanemate haridustasemed ($r = 0,58$). See huvitav seos viitab, et omavahel on suhte loonud ning koos järglasi saanud küllalt sarnase haridustasemega inimesed.

1.3. Vanema generatsiooni haridustaseme mõju noorema generatsiooni ametipositsioonile

Analüüsides, kuivõrd on seotud haridustase ning noorema generatsiooni ametialane staatus, selgus, et respondendi hariduse mõju tema lapse ametipositsioonile väljendab korrelatsioonikordaja väärtusega 0,23. Kuigi seos ei ole tugev, esineb siiski tendents, et kõrgema haridustasemega respondentide lapsed on pigem kõrgematel ametipositsioonidel. Analüüsides respondendi vanemate generatsiooni haridustaseme mõju respondendi lapse generatsiooni ametialasele staatusel selgus, et vanavanemate haridustaseme mõju oli vanema (respondendi) omast nõrgem: vastavalt 0,18 vanaisa ja 0,12 vanaema puhul.

Vaadates seoseid respondendi vanemate generatsiooni haridustaseme ning respondendi ametipositsiooni vahel, selgus, et respondendi ametipositsioonile avaldab sama suuna ja sarnase tugevusega mõju nii tema ema kui isa haridustase. Korrelatsioonikordajateks on vastavalt 0,23 (ema) ja 0,32 (isa). Respondendi vanemate põlvkonna haridustaseme mõju respondendi ametistaatusele oli tugevam kui respondendi vanemate põlvkonna haridustaseme mõju oma lapselaste põlvkonna ametistaatusele. Ilmes, et igas seoses on vanaisa mõju suurem, mis võib viidata ka asjaolule, et kõige vanema generatsiooni puhul oli naiste haridustase meeste omast keskmiselt madalam.

1.4. Vanema generatsiooni ametipositsiooni mõju noorema generatsiooni ametipositsioonile

Analüüsides vanema põlvkonna ametipositsiooni mõju noorema generatsiooni ametipositsioonile selgus, et vanemate ametialane staatus avaldab noorema generatsiooni ametipositsioonile vanemate haridustasemega võrreldes nõrgemat mõju. Respondendi ja tema lapse põlvkonna vahel on siin korrelatsioonseose näitajaks 0,19. Respondendi vanemate generatsiooni ametipositsiooni mõju lapselapse omale väljendavad korrelatsioonikordajad

väärtustega 0,11 vanaisa ja 0,68 vanaema puhul (viimane seos ei ole statistiliselt usaldusväärne).

Respondendi vanemate ametipositsiooni ja respondendi enda ametipositsioonile vahelisi seoseid analüüsides selgus, et seosed on küll nõrgad, kuid statistiliselt usaldusväärsed. Vastavateks korrelatsioonikordajateks olid 0,11 isa ja 0,18 ema puhul.

1.5. Respondendi ja tema lapse soo mõju nende ametipositsioonile

Korrelatsioonanalüüsi tulemusena ei selgunud kummagi grupi puhul ametipositsiooni ja soo vahelist seost. Kuigi korrelatsioonanalüüs seda seost ei näidanud, on autor lähtuvalt teoreetilisest materjalist ning korrelatsioonseoste täpsemal uurimisel selgunud trendidest siiski soo mõjutegurina hilisematesse analüüsisammudesse kaasanud.

2. Hariduse tähtsus ametipositsiooni ennustajana põlvkondade lõikes

Esmalt on oluline välja tuua, et hariduslik jaotumine on generatsioonide lõikes oluliselt muutunud. Lisas 2 on välja toodud sagedusjaotused, millest on näha, et respondendi vanemate generatsioonis omas enamik uuringusse kaasatutest mittetäielikku keskharidust ja kõrgharidusega olid vaid üksikud. Respondendi ja tema lapse põlvkonnas on hariduslik jaotumine vastupidine – kõige suurem hulk indiviididest omab kõrgharidust, samas kui vaid üksikud on madalama haridustasemega gruppides. See näitab, et kõige suurem on olnud haridustaseme keskmine kasv respondendi ja tema vanema võrdluses, respondendi ja tema lapse vahel on haridusmobiilsus olnud märksa väiksem.

Sama trendi võib välja tuua ka ametialase mobiilsuse võrdluses kolme generatsiooni näitel. Lisas 3 välja toodud sagedustabelis on näha, et respondendi vanemate põlvkonnas on liht- ja oskustöölisi oluliselt rohkem kui juhte ja professionaale, mis on märgatavalt erinev respondendi ja tema lapse ametialasest jaotumistest. Viimase kahe generatsiooni esindajad on liikunud eelkõige juhtide ja professionaalide gruppi, liht- ja oskustöölise ametistaatused on teistega võrreldes tugevalt alaesindatud. Ülenev mobiilsus on domineeriv kõikide generatsioonide lõikes, kuid selle ulatus on väiksem respondendi ja tema lapse vahelises võrdluses.

Kuna mitmetes gruppides oli indiviidide kohta andmeid vähe, on regressioonanalüüsi jaoks ametipositsioonid koondatud suurematesse gruppidesse. Selleks on käesolevas töös juhid ja professionaalid koondatud kõrgeima staatusega grupiks, keskastme spetsialistid, ametnikud ja teenindajad teise staatusgruppi ning eraldi grupid moodustasid oskus- ja lihttöölised, kuhu on liidetud ka põllumajandustöötajad. Uue jaotumise võtab kokku tabel lisa 4.

2.1. Respondendi enda ja tema vanemate hariduse mõju respondendi ametialasele staatusele

Tabelis 1 on välja toodud regressioonanalüüsi tulemused, millest saab välja tuua, et respondendi ema haridus ei avaldanud respondendi ametistaatusele statistiliselt olulist mõju. Respondendi isa hariduse mõju oli samuti väike, kuid saab väita, et mittetäieliku keskhariduse või kutseharidusega isade lastel oli kõrgharitud isadega respondentidest suurem võimalus töötada oskustöölise ametigrupis. Vanemate hariduse väike mõju selles mudelis võib olla tingitud lisaks nõrgale seosele ka sellest, et respondendi enda haridus on väga tugeva kirjeldusjõuga ja katab ära ka osa vanemate hariduse mõjust.

Tugev ja statistiliselt oluline mõju respondendi ametistaatusele oli tema enda haridusel, mis avaldas kõige tugevamat mõju ka varasemas korrelatsioonanalüüsis ($r = 0,6$). Tulemusi iseloomustab põhimõte, mille järgi saavutavad kõrgema staatusega ametigruppe need respondendid, kelle haridustase on samuti kõrgem. Madalama haridustasemega respondentide võimalused neid positsioone saavutada on väiksemad. Seega on respondendi kõrgem haridus oluline mõjutegur ametialase edukuse prognoosimisel.

Tabel 1. Respondendi ja tema vanemate hariduse mõju tema ametipositsioonile

Tunnus/Näitaja	Juhid ja professionaalid	Keskastme sp, ametnikud, teenindajad	Oskustöölised
	B	B	B
<i>Respondendi haridus</i>			
Kutseharidus	14,424 ***	16,935 ***	18,701
Üldkeskharidus	-4,525 ***	-1,398 *	,208
Keskeriharidus	-2,603 ***	-,490	,414
Lõpetamata kõrgharidus	-2,385 **	-1,301 *	-,070
Kõrgharidus (taust)	0	0	0
<i>Ema haridus</i>			
Mittetäielik keskharidus	-,848	-,181	-1,532
Kutseharidus	,855	1,449	-,028
Üldkeskharidus	,209	,763	-,533
Keskeriharidus	,080	,253	-1,345
Lõpetamata kõrgharidus	16,303	16,120	,104
Kõrgharidus (taust)	0	0	0
<i>Isa haridus</i>			
Mittetäielik keskharidus	,270	,732	1,767 *
Kutseharidus	,027	,969	1,881 †
Üldkeskharidus	,319	,769	1,449
Keskeriharidus	,642	1,059	1,529
Lõpetamata kõrgharidus	17,209	17,190	17,970
Kõrgharidus (taust)	0	0	0

Märkused: † $p < 0.1$; * $p < 0.5$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Sõltuva tunnuse taustakategooriaks on lihttöölised

Tabelis 1 eristub teistest kutseharidusega respondentide grupp, kellel tundub olevat kõrgharidusega respondentidega võrreldes suurem võimalus sattuda esimesse ja teise ametialasesse staatusgruppi, võrreldes võimalusega töötada lihttöölisena. Selle tulemuse tõlgendamisel peab lähtuma asjaolust, et sellesse ametigruppi kuulus vaid 9 respondenti, mis on ilmselt ka põhjus, miks see tulemus teistest erineb.

Sama tabeli põhjal võib täiendavalt välja tuua, et kõikide madalamates haridusgruppides olevate respondentide võimalus kuuluda kahte kõrgemasse staatusgruppi on kõrgharitud respondentidega võrreldes madalam. Neil on ka kõrgharitud respondentidest suurem võimalus töötada lihttöölisena. Näiteks on üldkeskharidust omavatel respondentidel kõrgharitud respondentidega võrreldes 98% väiksem võimalus töötada lihttöölise ametigrupi asemel juhtivatel positsioonidel (ka kõrgastmespetsialistid) ning 72% madalam võimalus olla lihtsama vaimse töö tegija (keskastme spetsialistid, teenindajad ja ametnikud). Keskharidusega respondentidel oli juhtivate positsioonide saavutamise võimalus kõrgharitustest 93% madalam.

Mõnevõrra üllatuslikult ei erine madalama haridusega gruppide võimaluste üldisest trendist ka lõpetamata kõrgharidusega respondentide sihtgrupp. Nende võimalused juhtivate positsioonide haaramiseks kõrgharitusega võrreldes olid 88% madalamad.

2.2. Noorima generatsiooni enda ja vanemate hariduse mõju tema ametialasele staatusele

Käesolevas töös on oluline lähemalt uurida hariduse mõju ka noorima põlvkonna ametiteele. Tabel 2 kirjeldab vanemas põlvkonnas välja tulnud seostega sarnaseid mustreid. Kõige tugevam mõjutegur indiviidi ametistaatuse ennustamisel on tema enda haridus. Peaaegu kõikidel haridusgruppidel on kõrgharitud indiviididest madalam võimalus töötada juhtivatel ametipositsioonidel, võrreldes võimalusega liikuda lihttöölise ametigrupi.

Tabel 2. Respondendi ja tema lapse enda haridustaseme mõju noorima generatsiooni ametipositsioonile

Tunnus/Näitaja	Juhid ja professionaalid	Keskastme ametnikud, teenindajad	Oskustöölised
	B	B	B
<i>Respondendi lapse haridus</i>			
Mittetäielik keskharidus	-4,949 ***	-3,503 ***	,423
Kutseharidus	-3,966 ***	-2,020	,952
Üldkeskharidus	-3,035 ***	-1,208	1,247
Keskeriharidus	-2,936 ***	-1,054	1,395
Lõpetamata kõrgharidus	14,734 ***	15,522	17,113
Kõrgharidus	0	0	0
<i>Respondendi haridus</i>			
Kutseharidus	16,740 ***	16,739 ***	17,804
Üldkeskharidus	-,653	-,288 *	,275
Keskeriharidus	-,888	-,342	,048
Lõpetamata kõrgharidus	-1,496 †	-1,046	-,806
Kõrgharidus	0	0	0

Märkused: † $p < 0.1$; * $p < 0.5$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Taustakategooriaks on lihttöölised

Sarnaselt respondentide ja tema vanemaid võrdlevale seosele ei oma selles mudelis lapse ametivõimalustele respondendi amet statistiliselt usaldusväärset mõju. Teistest eristub jälle kutseharidusega respondentide grupp, kuid ka käesolevas analüüsis on erinevuse põhjuseks suure tõenäosusega sinna gruppi kuuluvate indiviidide väike arv. Sarnaselt eelmise analüüsi tulemustele võib ka selles seoses olla respondendi hariduse madala kirjeldusjõu üheks põhjuseks lisaks nõrgale mõjule see, et lapse enda haridus on väga tugeva mõjuga. Seoses sellega on kindlasti vajalik keskenduda eraldi ka põlvkondadevahelistele hariduslikele seostele.

2.3. Hariduslike karakteristikute ülekandumine põlvkonniti

2.3.1. Vanemate hariduse mõju respondendi haridusele

Kuigi korrelatsioonanalüüsis oli respondendi ja tema vanemate hariduse vaheline korrelatsioonseos arvestatav, ei tule see nii välja käesolevast analüüsist. Lisa 5 näitab üksikuid statistiliselt usaldusväärseid seoseid respondendi vanemate hariduse mõju kohta. Saab välja tuua, et kutseharidusega emade lastel on võrreldes tõenäosusega omandada kõrgharidus suurem tõenäosus jääda pidama üldkeskhariduse tasemele (siin peab jälle arvestama nimetatud tunnuse väärtuse vähese esindatusega). Samuti prognoosib kutseharidusega ema lapse võimalust saavutada kõrgharidusega võrreldes lõpetamata kõrgharidus.

Isa hariduse mõju ei olnud samuti ulatuslik ja üksikuid statistiliselt usaldusväärseid tulemusi analüüsides saab väita, et kutse- ja üldkeskharidusega isade lastel oli suurem võimalus jääda püsima üldkeskhariduse tasemele, võrreldes võimalusega omandada kõrgharidus. Samuti oli lõpetamata kõrgharidusega isade lastel suurem võimalus omandada kõrghariduse asemel keskeri haridus.

2.3.2. Respondendi hariduse mõju tema lapse haridusele

Korrelatsioonikordaja respondendi hariduse ja tema lapse hariduse vahel oli sarnaselt eelpool analüüsitud seosega 0,24. See kordaja ei ole küll väga kõrge, ent viitab siiski nende kahe mõjuteguri omavahelisele seosele. Lisa 6 näitab selle sama seose kohta käiva regressioonanalüüsi tulemusi ja sealt on näha, et nii üldkesk-, kui keskeri haridusega respondentide lastel oli võrreldes kõrgharidusega respondentide lastega suurem tõenäosus omandada kutse, üldkesk- või keskeriharidus (keskharidusega vanemaga lastel ka lõpetamata kõrgharidus).

Näiteks võib välja tuua, et kutsehariduse omandamise tõenäosus oli üldkeskharidusega vanemate lastel 4 ja keskeriharidusega vanemate lastel 2 korda suurem, kui oli see võimalus kõrgharitud vanemate järeltulijatel.

3. Vanemate ameti ja soo mõju neile järgneva põlvkonna ametialasele staatusele

3.1. Respondendi vanemate ametistaatuse ja tema soo mõju enda ametialasele staatusele

Tabeli 3 järgi saab välja tuua, et respondendi isa ametialane staatus ei avalda statistiliselt usaldusväärsel mõju respondendi karjäärivõimalustele. Kui selle mõju suunda siiski kirjeldada, on tabelist näha, et lihttöolistest isade lastel on kõikidest teistest ametigruppidest pärit lastega väiksem võimalus saavutada lihttöolisest kõrgem ametipositsioon.

Tabel 3. Respondendi soo ja vanemate ametistaatuste mõju tema ametile

Tunnus/Näitaja	Juhid ja professionaalid	Keskastme ametnikud, teenindajad	Oskustöölised
	B	B	B
<i>Sugu</i>			
Naine	-0,59 †	0,52	-0,92 *
Mees (taust)	0	0	0
<i>Isa amet</i>			
Juhid ja professionaalid	-0,17	-0,25	-0,22
Keskastme spetsialistid, ametnikud, teenindajad	-0,57	-0,12	-0,32
Oskustöölised	-0,17	-0,24	-0,33
Lihttöölised (taust)	0	0	0
<i>Emma amet</i>			
Juhid ja professionaalid	2,11 **	1,09	0,55
Keskastme spetsialistid, ametnikud, teenindajad	1,35 **	0,1 *	0,74
Oskustöölised	0,65	0,61	0,51
Lihttöölised (taust)	0	0	0

Märkused: † $p < 0.1$; * $p < 0.5$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Taustakategooriaks on lihttöölised

Mõnevõrra suuremat ja ka statistiliselt olulist mõju omab respondendi karjäärivõimalustele ema ametigrupp. Väljatoodud regressioontabelist näeme, et esimesse ja teise staatusgruppi kuuluvate emadega respondentidel oli võrreldes lihttöolistest emade lastega suurem tõenäosus saavutada juhtivaid ametipositsioone. Täpsemalt öeldes oli juhtide lastel võimalus saada

juhiks 7 korda suurem ja teise staatusgruppi kuuluvate emade lastel 2,8 korda suurem võimalus kui lihttöolistest emade lastel.

Teise ametigrupi kuuluvate emadega respondentidel oli võrreldes lihttöolistest emadega respondentidega 1,7 korda suurem võimalus jääda emaga samale positsioonile, kui liikuda lihttöoliste ametigrupi.

Tabeli 3 järgi on näha erinevusi meeste ja naiste võimalustes teatud ametipositsioone saavutada, millest võib järeldada soo mõju indiviidi ametialastele võimalustele. Regressioonanalüüsist tuleb välja trend, mille järgi naistel on võrreldes meestega 60% väiksem võimalus saavutada juhtide-professionaalide ja 55% madalam tõenäosus oskustöoliste positsioone.

3.2. Respondendi vanemate ametistaatuse mõju mees- ja naisrespondentidele eraldivõetult

Varasematest uurimustest on välja tulnud, et emade ja isade ametipositsioonide edasikandumine on poegadele ja tütardele erinev. See võib olla üks põhjus, miks Tabelis 3 vanemate ameti mõju respondentile oli väike.

Mees- ja naisrespondentide jaotumisi võrdluses nende emade ja isade ametipositsioonidega kirjeldab Lisas 7 olev sagedustabel. Selle järgi on nii nais- kui meesrespondendid liikunud vastavalt oma emast või isast kõrgemale ametipositsioonile, ehk olnud ülenevalt mobiilsed. Proportsionaalselt liikus oma vanemast kõrgemale staatusle rohkem naisrespondente, mis on ilmselt seotud peamiselt esimese põlvkonna naiste vähesema hõivatusiga ja madalama staatusega ametipositsioonidega. Meeste hulgas oli kõige vähem isaga samale positsioonile jääjaid, naistel madalamale ametistaatusele liikujaid.

Täiendavalt on emade ja isade mõju poegadele-tütardele uuritud regressioonanalüüsi abil, mille kokkuvõtte toob välja Tabel 4. Selle järgi on sugude eraldamisel nii ema kui isa mõju respondentidele varasemast suurem.

Naisrespondendi ametile tema isa statistiliselt olulist mõju ei avaldanud. Samas on ema mõju nähtav nii juhtide ja professionaalide kui lihtsama vaimse töö ametigrupis, olles ennustajaks

tütarde võimalusele saavutada suurema tõenäosusega juhtivaid positsioone. Juhid olid lihttöolistest emade tütardega võrreldes 5,5 korda suurema tõenäosusega juhtide ja 3 korda suurema võimalusega keskastme spetsialistide, ametnike või teenindajate lapsed.

Meesrespondentidele avaldas eraldivõetult mõju nii ema kui isa ametistaatus. Juhid olid suurema tõenäosusega pojad, kelle emade ametipositsioonid kuulusid esimesse kahte staatusgruppi. Lihttöolistest emade poegadel oli neid positsioone saavutada raskem. Samuti olid keskmisesse staatusgruppi kuuluvad respondendid enamasti juhtide-professionaalide või keskastme spetsialistide, ametnike ja teenindajate lapsed. See näitab suuremaid liikumisi esimese kahe staatusgrupi sees, aga teiste ametigruppide vanemate võimalused sellesse mustrisse pääseda olid väiksemad, nii nagu ka nende gruppide võimalused liikuda sealt madalamale positsioonile. Isa mõju pojale on suurem kui tütrele, mõjutades kõrgema staatusega isade poegade võimalusi saavutada kõrgemaid ametipositsioone.

Tabel 4. Isade ja emade mõju mees- ja naisrespondentidele eraldivõetult

<i>Tunnus/Näitaja</i>	<i>Juhid ja professionaalid</i>	<i>Keskastme sp, ametnikud, teenindajad</i>	<i>Oskustöölised</i>
Naisrespondent	B	B	B
<i>Ema amet</i>			
Juhid ja professionaalid	1,867 *	,550	-1,322
Keskastme spetsialistid, ametnikud, teenindajad	1,422 *	,683	,020
Oskustöölised	,890	,777	,465
Lihttöölised (taust)	0	0	0
<i>Isa amet</i>			
Juhid ja professionaalid	-,267	-,440	-,337
Keskastme spetsialistid, ametnikud, teenindajad	,521	,892	1,050
Oskustöölised	-,161	,348	,322
Lihttöölised (taust)	0	0	0
Meesrespondent			
<i>Ema amet</i>			
Juhid ja professionaalid	18,230 ***	17,590 ***	17,721
Keskastme spetsialistid,	1,630 *	1,915 *	1,898 *

ametnikud, teenindajad			
Oskustöölised	,390	,262	,574
Lihttöölised (taust)	0	0	0
<i>Isa amet</i>			
Juhid ja professionaalid	16,370 ***	16,579 ***	16,290
Keskastme spetsialistid, ametnikud, teenindajad	-2,062 *	-1,421	-2,054 †
Oskustöölised	-,453	-,168	,146
Lihttöölised (taust)	0	0	0

Märkused: † $p < 0.1$; * $p < 0.5$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Taustakategooriaks on lihttöölised

Analüüsist tuleb välja, et sugu on oluline indikaator nii respondendi enda karjääri määramisel kui ka võrdluses vanematega. Naisrespondendile avaldab suuremat mõju tema ema, meesrespondendile mõlemad vanemad.

3.3. Respondendi ameti ja mobiilsuse ning tema lapse soo mõju lapse ametialasele staatusele

Selle analüüsisammu eesmärk on võrrelda mobiilsusmustreid üle kolme põlvkonna. Nagu näha Lisast 2, on respondendi laste hulgas lihttöölisi teiste ametigruppidega võrreldes ebaproportsionaalselt vähe (17 indiviidi). Seetõttu on tabelis 5 välja toodud regressioonanalüüsis lihttöölised liidetud oskustöölistega samasse gruppi. Sama põhimõtet on kasutatud ka respondentide valimis, kus lihttöölise gruppi kuulus 49 inimest.

Kolme põlvkonna mudelisse haaramiseks on loodud respondendi mobiilsust väljendav tunnus, mille kaudu on soovitud uurida lähemalt, kas vanavanema ametipositsioon omab lapselapse ametile koos vanemaga kumuleeruvat mõju. Autor lähtub eeldusest, et kui vanavanema ametipositsioon omab mingit täiendavat mõju peresuhete edasikandumisele, siis võiks see väljenduda läbi keskmise generatsiooni liikumise kõrgemale-madalamale ametipositsioonile või jäämisega samale ametistaatusele. Näiteks võib eeldada, et juhtidest vanemad annavad selle ametistaatusega seotud (selleks vajalikud) karakteristikud oma järglastele tugevamini edasi, kui ka keskmise põlvkonna vanem on sellest samast ametistaatusest. See tähendab, et

kui vanema ametipositsioonil on järglase omale mõju, võiks see mõju põlvkondade lõikes suureneda. Või siis vastupidi: kui vanem on olnud tõusvalt või alanevalt mobiilne, siis kas see suurendab või vähendab mingit tüüpi võimalusi või piiranguid noorema generatsiooni jaoks. Selliste seoste uurimiseks ongi loodud kolmeväärtuseline mobiilsuse tunnus, mis kajastab respondentide ülenevat, alanevat ja samale positsioonile jäänud mobiilsust oma isa ametipositsioonis. Mobiilsus isa ametist on valitud seetõttu, et respondendi isadest töötas oluliselt suurem hulk isasid kui emasid, mis võimaldas analüüsi kaasata suurema arvu tunnuseid. Lisas 8 on välja toodud respondentide ja nende isade vahelised seosed, kus teistest trendidest tugevaim on ülenev mobiilsus.

Tulenevalt 1966. aasta longituuduurimuse andmestiku iseärasusest ei olnud võimalik eristada mobiilsuse tunnuses respondente soo alusel ja analüüsida mobiilsust näiteks tütardel ema suhtes ja poegadel isa suhtes. Igale noorema generatsiooni esindajale vastab andmestikus üks vanem – on see respondent siis ema või isa. Seega nende tunnuste eristamine jagaks mudelis osalevad lapsed kahte gruppi, mis vähendaks tulemuste kvaliteeti.

Täiendavalt koostas autor regressioonimudeli, kus uuris vanavanema ja lapselapse ametipositsioonide omavahelist mõju ka otse. Kuna sealt ei tulnud välja ühtegi statistiliselt usaldusväärset mõju, ei ole seda analüüsikäiku magistritöösse lisatud.

Tabel 5. Respondendi ametipositsiooni, mobiilsuse ja tema lapse soo mõju noorema generatsiooni ametistaatusele

<i>Tunnus/Näitaja</i>	<i>Juhid ja professionaalid</i>	<i>Keskastme spetsialistid, ametnikud, teenindajad</i>
	B	B
<i>Respondendi amet</i>		
Juhid ja professionaalid	1,899 ***	1,346 ***
Keskastme spetsialistid, ametnikud, teenindajad	1,034 **	,911 **
Oskus- ja lihttöölised (taust)	0	0
<i>Respondendi mobiilsus</i>		
Ülenev	-,336	-,410
Püsiv	-,281	-,634 †
Alanev (taust)	0	0
<i>Lapse sugu</i>		
Mehed	-1,278 ***	-2,109 ***
Naised (taust)	0	0

Märkused: † $p < 0.1$; * $p < 0.5$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Taustakategooriaks on lihttöölised

Uurimusse kaasatud mobiilsuse tunnus regressioonanalüüsis statistiliselt usaldusväärseid tulemusi ei andnud ja seega ei leidnud kinnitust, et vanavanema ametistaatus läbi respondendi mobiilsuse nooremale generatsioonile mõju avaldaks. Ainus statistiliselt usaldusväärne seos oli samale positsioonile jäänud vanemate negatiivne mõju respondendi lapse võimalusele kuuluda keskastme spetsialistide, ametnike või teenindajate gruppi. Samas on see üksik mudelist välja tulnud vea piiri mahtuv seos, mis eraldivõetult ei anna infot mobiilsusmuutrite kohta. Seega töö hilisemas osas sellele rohkem ei keskenduta. Töö autor viis kindluse mõttes siiski läbi ka analüüsid, kus vaadeldi naisrespondentide mobiilsust emadest ja meestel isadest ning kõikide respondentide mobiilsust ainult emadest, kuid ka need mudelid ei olnud seose kirjeldamisel tugevamad ning seetõttu ei ole neid töösse lisatud.

Tabelist 5 on näha, et respondendi lapse ametistaatusele avaldab tugevat ja statistiliselt olulist mõju respondendi ametistaatus. Selle järgi on nii juhtide-professionaalide kui keskastme

spetsialistide, ametnike ja teenindaja lastel suurem tõenäosus sattuda samuti vaimset tööd tegema võrreldes võimalusega töötada oskus- või lihttöölisena. Kõrgeima ametistaatusega respondentide lastel oli võrreldes tööliste lastega ligi 6 korda suurem võimalus töötada juhi või professionaalina ning pea 3 korda suurem võimalus olla keskastme spetsialistide, ametnike või teenindajate ametigrupis. Teise ametistaatuse järglastel on tööliste lastest 2 korda suurem võimalus töötada juhtivatel positsioonidel ning 1,5 korda suurem võimalus olla vanemaga samast ametistaatusest.

Lisaks näitab tabel soo mõju noorema generatsiooni ametialastele saavutustele. Erinevalt vanemast põlvkonnast, on respondendi laste põlvkonnas naistel võrreldes meestega suurem võimalus saavutada keerulisema või lihtsama taseme vaimse töö ametipositsioon. Nende tulemuste tõlgendamisel peab aga arvestama, et erinevalt varasematest põlvkondadest on respondendi lapse kohordis proportsionaalselt väike hulk füüsilise töö tegijaid ning nemadki on peamiselt oskustöölised. Naistel oli võrreldes meestega 73% suurem võimalus töötada juhtivatel positsioonidel ning 88% suurem võimalus olla keskastme spetsialist, ametnik või teenindaja, võrreldes võimalusega olla tööline.

Arutelu

Arutelu osa keskendub analüüsi tulemustele ning seob need võrreldavuse loomiseks teiste samateemaliste uurimuste tulemustega.

1. Analüüsi tulemused

1.1. Hariduse mõju enda ametialastele saavutustele

Käesolevas töös kasutatud mudelid annavad alust järeldada, et hüpoteesid 1 ja 2 on tõesed. See tähendab, et **indiviidi ametivõimalustele avaldab käesoleva töö kontekstis suurimat mõju tema haridus. Samuti kehtib põhimõte, et kõrgem haridus suurendab võimalusi saavutada ka kõrgem ametipositsioon.**

Korrelatsioonseos inimese enda hariduse ja ametialaste võimaluste vahel oli kõikidest seostest suurim ja ühtlaselt kõrge kõigi kolme generatsiooni näitel (ligi 0,6), mis viitab hariduse mõju tähtsuses püsivalt kõrgele trendile. Need tulemused on võrreldavad Blau ja Duncani poolt 1960ndatel aastatel USAs läbi viidud uuringutega, kus hariduse ja ametipositsiooni vaheline korrelatsioonseos oli 0,4 (Blau ja Duncan 1967). Vahe Eesti ja USA tulemustes näitab, et Eestis on kõikide põlvkondade (ka vanima) lõikes haridusel suurem roll nende töötee majanduslikust ja poliitilisest süsteemist tulenevatest erinevustest hoolimata.

Eesti vanema põlvkonna longituuduurimusel põhinevad tulemused kinnitavad Feathermani jt (2000) järeldusi, mille järgi inimese enda saavutuspõhised omadused – peamiselt haridus – avaldavad tema ametivõimalustele suuremat mõju kui põlvkondlikult päritavad omadused. Töö tulemuste osas on välja toodud mudel, mis võrdles indiviidi enda ja tema vanemate hariduse mõju, kuid haridus jäi läbivalt tugevaimat kirjeldusjõudu omavaks tunnuseks ka kõikide teiste kombinatsioonide läbimängimisel. Mikk Titma jt (2003) kinnitasid hariduse mõju ka noorema kohordi longituudi põhjal, kust toovad eraldi välja hariduse suure mõju professionaalide ametigruppi kuulumise ennustajana. Käesoleva magistritöö

analüüsitulemused indikeerivad samuti, et haridus avaldas tugevamat mõju just kõrgemate ametistaatuse saavutamisele.

Majandussüsteemi eripärasid erinevate generatsioonide lõikes peegeldab absoluutsete haridusmäärade osas lisa 2, mis näitab, et respondendi vanemate põlvkonnas on enam neid, kellel kõrgharidus puudub ning kus suurim osa indiviide omab mittetäielikku keskharidust. Oluline on ära märkida erinevus sugude lõikes – kaks korda rohkem respondentide isasid omas võrreldes emadega kõrgharidust. Respondendi ja tema lapse hariduslikud staatused on omavahel sarnasemad, ülekaalukalt domineeriv on kõrgharitute hulk. Need tulemused on seotud ühiskonna arengutaseme ja seega olemasolevate ametipositsioonidega kaasaskäivate vajaduste ja nõudmistega. Hoolimata sellest, et kõikide põlvkondade hariduse mõju nende ametipositsioonidele on võrreldaval tasemel, on oluline mõista ajastu poliitilisest ja majanduslikust seisundist tulenevat konteksti nende seoste tõlgendamisel.

Nõukogude Liidus ei toimunud töökohtade jaotumisel konkureerimine nn vaba turu põhimõtetel, vaid riik suunas vastava hariduse saanud inimesed süsteemile vajalikele positsioonidele (Titma, Tuma, Roosma 2003). Kuna haridussüsteem oli tööturuga riigipoolse reguleerimise tõttu tugevalt seotud, olid võimalused näiteks töölisest vaimse töö tegijaks tõusta küllaltki madalad. See on käesoleva töö autori hinnangul ilmselt üks põhjustest, miks respondendi ja tema vanema ametipositsioon kõrgema haridustaseme või selle puudumisega nii tugevalt seotud olid. Respondendi lapsel on hariduse mõju tähtsus tingitud kaasaegsest turumajanduslikust süsteemist, kus ametipositsioonidele toimub vaba konkurents ja seetõttu on parem ettevalmistus võtmetähtsusega. Lisaks on suurenenud nende töökohtade hulk, mis eeldavad rohkem või vähem põhjalikku ettevalmistust ja enamasti kõrghariduse olemasolu.

Hariduse tähtsust perekonna sotsiaalmajandusliku rolli vähendamisel käsitleb Biblarz (1996), kelle uuringutulemused näitavad vanema ametipositsiooni nõrgenevat mõju lapse ametipositsioonile, mida nende hinnangul võib seostada just hariduse kättesaadavuse suurenemisega. Autorid usuvad, et kõrgema haridusega inimestele on nende pere sotsiaalmajandusliku tausta mõju väiksem.

Magistritöö keskendus ka hariduse mõju suunale ja leidis kinnitust seaduspärale, mille järgi tagab kõrgem haridustase paremad ametialased võimalused. See tulemus sobib samuti Titma jt (2003) uuringutulemustega, mille üheks järelduseks on, et iga lisanduv aasta haridust suurendas indiviidi võimalusi saavutada juhtivaid või kõrgema astme professionaalide ametipositsioone ja vähendas võimalust olla oskus-, liht- või põllumajandustöötaja.

Käesoleva töö regressioonanalüüsides tuli välja, et respondendi enda hariduse mõju tema ametile väljendub madalama haridustasemega inimeste väiksemates võimalustes töötada kõrgemasse staatusgruppi kuulvatel ametipositsioonidel. Üldkeskharidust omavatel respondentidel oli 98% väiksem võimalus saavutada juhtivaid positsioone ja 72% väiksem võimalus teisi vaimse töö positsioone, kui neil, kellel oli kõrgharidus. Ka keskeriharidusega respondentide võimalused kõrgemaid positsioone saavutada olid väiksed. Helemäe ja Saar (1998) toovad samuti välja, et haridus on oluline faktor, mis mõjutab indiviidide võimalusi saavutada paremaid ametipositsioone, ning kõrgem haridustase on ennetavaks teguriks indiviidi sattumisele madalamatele positsioonidele. Tarmo Strenze analüüsib samuti staatuse omandamise mehhanisme ja toob seal välja hariduse kui ühe olulisima mõjuteguri nii edukuse hindamisel kui edukuse prognoosimisel (Strenze 2006).

Siit järeldub, et ühiskonnas täidetakse keerulisemaid oskuseid nõudvad ja suurema vastutusega positsioonid nendega, kellel on selleks parem ettevalmistus, mis väljendub peamiselt inimese haridustasemes. Kõrgemalt haritud inimestel on rohkem valikuvõimalusi ning nad eelistavad keerulisemat vaimset tööd, mis on ka kõrgema staatuse ja sissetulekutega. OECD 2011. aasta uuring näitab, et tööpuudus on kõrgharidusega inimeste hulgas ligikaudu 3 korda madalam, kui põhiharidusega inimeste grupis. Samuti on Eesti tööhõive riikliku tegevuskava (2004) alusel põhiharidusega inimesed tööturul nõrgestatud positsioonis, kuna neil puudub haridustase, mis tagaks konkurentsivõime ametipositsioonide saavutamisel. Nendest uuringutest tulevad selgelt välja kõrgema ja madalama haridustasemega inimeste valikuvõimalused ja staatus tööturul.

Lisaks ametipositsioonide iseloomust tingitud teguritele, mis mõjutavad hariduse kui mõjufaktori suurust, on oluline silmas pidada ka asjaolu, et erinevad grupid vajavad kõrgematele positsioonidele liikumiseks erineval määral omandatud oskuseid, kuna nad

väljuvad erinevatest sotsiaalsetest klassidest (Breen ja Goldthorpe 2001). Seda väidet konkreetselt käesolev töö ei analüüsinud, kuid võib siiski eeldada, et indiviidi päritolu võib mõjutada seda, millisel määral inimene vajab kõrgemate ametipositsioonide saavutamiseks haridust. Tarmo Strenze (2006) on inimese edukuse ühe mõjufaktorina toonud välja ka tema vaimse võimekuse, mida saab samuti käsitleda ühe olulise mõjutegurina, mille uurimine jääb käesoleva töö fookusest välja.

1.2. Põlvkondlike seoste mõju haridusele

Magistritöös leidis kinnitust hüpoteesi 4 paikapidavus teatud ulatuses. **See tähendab, et käesoleva töö kontekstis võib välja tuua vanema põlvkonna hariduse teatava mõju oma järglase haridusele.**

Seega ei saa väita, et hariduse tugev ja positiivne mõju näitab kindlasti ühiskonna avatust ja võrdseid võimalusi kõikidele mobiilsuses osalevatele individidele. Käesoleva magistritöö raames läbiviidud analüüs näitab, et indiviidi võimalused saavutada kõrgemat haridustaset on seotud tema vanemate haridustasemega. Perekondliku tausta roll kõrgema hariduse saavutamisel loob aga tingimused selle olulise ressursi ebavõrdseks jaotumiseks ning seeläbi stratifikatsiooniks. Hariduse mõju uurinud Ellu Saare (2010) käsitluses on hariduslik ebavõrdsus turumajandusliku süsteemi tingimustes tavapärane ning see võimendab ka ebavõrdsust ametipositsioonide jaotumisel.

Ka Blanden jt (2005) on leidnud, et kuigi haridus on suurim mõjutegur indiviidi ametipositsioonide ennustamisel, ei ole see mõjufaktor ise päris vaba põlvkondlikest seostest. Rahvusvahelise uuringu tulemused näitasid, et uuritavate kohortide võrdluses oli suurenenud perekonna rahaliste võimaluste roll lapse hariduslikele saavutustele. Autorite hinnangul annab haridussüsteem rohkem võimalusi nendele noortele, kes on pärit kõrgema ametistaatuse ja seega sissetulekuga grupist.

Korrelatsioonanalüüs käesolevas töös näitas seost, mille järgi kõrgema haridustasemega vanemate lastel on suurema tõenäosusega samuti kõrgem haridus ja seda kolme generatsiooni lõikes. Analüüsis väljatoodud haridustasemete vahelise seosekordaja tugevuseks 0,24, mis on arvestatav, ent mitte väga tugev seos. Seega saab rääkida mõjust, kuid see ei ole kindlasti

võrreldav näiteks hariduse ja enda ametipositsiooni vahelise seosega. Pere mõju suurendamisel võib rolli mängida asjaolu, et vanemate endi haridustasemed on tugevas seoses ($r = 0,58$), mis tähendab, et suur hulk vanemaid on valinud partneriks sarnase haridusliku staatusega kaaslase ja nad mõlemad avaldavad mõju oma järglastele.

Lisades 5 ja 6 välja toodud regressioonitabelid näitavad vanema ja lapse haridustasemete vahelise mõju võrdlemisel korrelatsioonanalüüsist nõrgemaid üksikuid statistiliselt usaldusväärseid seoseid. Isa ja ema haridusel on erinev mõju, kus näiteks kutse- ja üldkeskharidusega isade lastel on suurem võimalus jääda kõrghariduse omandamise asemel püsima üldkeskhariduse tasemele. Respondendi ja tema lapse võrdluses on nii üldkesk-, kui keskeri haridusega respondentide lastel suurem võimalus omandada kõrghariduse asemel kutse-, üldkesk- või keskeriharidus. See tähendab, et kõrghariduse omandamise tõenäosus on näiteks üldkeskharidusega vanemate lastel 4 ja keskeriharidusega vanemate lastel 2 korda väiksem kõrgharidusega vanemate lastest. Seega saab käesoleva magistritöö andmetest järeldada seaduspära, mille järgi respondendi ja tema lapse võrdluses on kõrgharidusega vanemate lastel madalama haridustasemega vanemate lastest suurem võimalus omandada samuti kõrgeim haridustase.

Vanema haridustaseme mõju lapse omale on kinnitanud ka laiaulatuslikud rahvusvahelised uuringud teistes riikides. Euroopa Sotsiaaluurimuse 2002., 2004. ja 2006. aastate andmetel võrreldi 28 riiki (Doorn ja Wolders 2011). Tuli välja seos, kus vanema kõrgem haridus suurendab positiivselt ka lapse võimalusi kõrgema hariduse omandamiseks. Samas on oluline välja tuua, et selline seos on nõrgem kõrgel tasemel industrialiseerunud ja suurema naiste hõivatuse osakaaluga riikides. Seega, kui hariduse kättesaadavus on kandev faktor, mis suurendab modernsetes ühiskondades sotsiaalset mobiilsust ja seega sõltumatust perekondliku tausta mõjust, siis peaks see väljenduma vanemate ja laste haridustasemete seoste nõrgenemises.

Käesolev magistritöö leidis kinnitust sellele, et inimese ametialaseid võimalusi mõjutavad kõige enam tema enda saavutused hariduse omandamisel, kuid sellest hoolimata ei saa järeldada, et perekondlik taust ei mängi indiviidi eduvõimaluste mõjutamisel rolli. Kui haridus on kõige tugevam mõjutegur inimese ametialaseks eduks või ebaeduks, samas olles

ise mõjutatud perekondlikust taustast, ei ole inimesed oma karjäärivõimalustes vabad perekondlikust sotsiaalmajanduslikust ja hariduslikust taustast. Samas tuleb noorema ja vanema põlvkonna haridustasemete võrdlemisel silmas pidada, et nendevaheline seos on küll oluline, ent mitte nii tugev, et olla peamiseks mõjuteguriks indiviidi enda haridusalastele võimalustele.

1.3. Põlvkondlike seoste mõju ametipositsioonile

Magistritöö andmed kinnitasid hüpotees 5 kehtivust teatud ulatuses. **Selle järgi võib käesoleva töö kontekstis kinnitada vanemate ametipositsiooni nõrka, kuid väljatoomist väärivat mõju noorema põlvkonna ametialastele võimalustele.**

Lisast 1 on näha, et vanema põlvkonna ametipositsiooni mõju nooremale oli olemas, kuid see oli küllalt nõrk, jäädes alla hariduse mõjule järglase haridustulemustele. Haridus oli tugevamaks mõjuteguriks ka otse noorema põlvkonna ametipositsioonile. Respondendi isa hariduse mõju respondendi ametile oli nendest võrdlustest suurima seosekordajaga.

Respondendi vanemate ameti mõju tuli regressioonanalüüsides paremini välja siis, kui seda mõõdeti eraldi poegadele ja tütardele. See käsitlus ühtib Belleri (2009) omaga, mille järgi ainult isade ametipositsiooni kaudu järglase oma ennustamine ei kirjelda ära kõiki mõjusid. Selle põhjuseks on naiste rolli muutumine tööturul, kus emad töötavad senisest enam ja avaldavad seetõttu ka suuremat mõju oma järglastele.

Respondendi ja tema vanemate võrdlusest selgub, et ema kõrgem ametistaatus avaldas naisrespondendi ametile tuntavat mõju. Selle järgi olid juhid 5,5 korda suurema tõenäosusega juhtidest emade lapsed ning 3 korda suurema tõenäosusega keskmise ametistaatusega gruppidest vanemate lapsed. Meesrespondentide puhul võib välja tuua, et juhtivaid ametipositsioone saavutasid suurema tõenäosusega pojad, kelle vanemad olid samuti juhid või kõrgema astme professionaalid.

Respondendi ja tema lapse puhul sai välja tuua tugeva trendi, mille järgi vaimset tööd tegevate vanemate lapsed lõpetasid võrreldes tööliste lastega suurema tõenäosusega samuti vaimse töö ametipositsioonidel. Selgelt eristuvad füüsilise ja vaimse töö tegijate võimaluste

erinevused. Vaimse töö tegijate gruppide vahel olulisi erinevusi võimalustes välja ei tulnud. Seega saab töö analüüsist järeldada, et vanemate ametipositsioonil on oma lapse ametile tuntav mõju, mis kinnitab perekondliku tausta mõju tähtsust. Samas ei võimalda käesolev töö anda põhjalikumaid vastuseid, milliste mehhanismidega konkreetselt vanemate ametistaatust järgmisele generatsioonile pärandatakse. Üheks võimaluseks on eelnevas arutelupunktis välja toodud hariduse mõju, mis ühendab kõrgetel positsioonidel olevaid vanemaid ja lapsi. Samuti on teoreetilises analüüsis välja toodud, et kõrgema positsiooniga vanemad mõjutavad oma väärtushinnangutelt laste suhtumist töösse, ootuseid ja ambitsioone ning võimalusi nende täitmisel (Western 1994; Szydlík 2012). Näiteks rahaline ja moraalne tugi ning suuremad investeeringud järglase haridusse võivadki tagada hariduse kui edufaktori suurema mõju parema sotsiaalmajandusliku taustaga perede lastele (Blanden, Gregg ja Machin 2005).

Vanemate ametistaatuse mõju näitavad tulemused ei võimalda kahjuks generatsioonide vaheliste seoste võrdluses teha kindlaks, kas vanemate ametipositsiooni mõju järglase omale on Biblarzi jt (1996) tulemustega sarnaselt vähenenud. Efekti suuna määramine võimaldaks kindlaks teha, kuidas paikneb Eesti selle kriteeriumi järgi industrialiseerumisprotsessis. DiPrete ja Grusky (1990) on leidnud, et päritolust tingitud efektid nagu rass ja klassikuuluvus avaldavad industrialiseerumisprotsessis kaugemale jõudnud riikides väiksemat mõju. Käesolev töö uurib vanema ametistaatuse mõju järglasele eraldi mudelites. Seega jääb selline võrdlus edaspidiste uurimuste lahendada.

Käesoleva töö tulemuste kontekstis on seega võimalik välja tuua vanemate ametipositsiooni mõju oma lapse ametipositsioonile, mis kinnitab põlvkondadevaheliste seoste mõju sotsiaalsele mobiilsusele. Lähtuvalt teoreetilisest raamistikust on välja toodud ka käesolevasse töösse sobivaid ametipositsiooni mõju ülekandumise mehhanisme, kuid empiiriline analüüs jääb nende tegurite kinnitamiseks liiga üldiseks. Endiselt kehtib võimalus, et ametipositsioon kandub üle eelkõige läbi hariduse mõju. Samas võiks nt Strenze käsitluse järgi uurida ka inimese intelligentsuse mõju vanematega sama staatuse säilitamisel, kuid see jääb käesoleva töö fookusest välja.

1.4. Vanavanema ametipositsiooni kuhjuv mõju

Käesoleva töö andmed ei kinnitanud hüpoteesi 5 kehtivust. **Peab tõdema, et vähemalt selle töö analüüsitulemuste põhjal ei saa väita, et vanavanema ametipositsioonil on kumuleeruv mõju üle mitme generatsiooni.**

Hüpoteesi eelduseks oli mõttekäik, mille järgi üheks mobiilsusvõimaluste uurimise teemaks võiks olla lisaks kahe generatsiooni vahelise seose võrdlemisele ka küsimus, kas mitu põlvkonda koos suudavad luua tugevama mõju. Lähtudes peresidemeid käsitlevatest teooriatest, peaks vanavanema väärtused ja ootused kanduma üle tema lapsele ja kinnistuma läbi selle, et tema laps need omakorda edasi annab. Lisaks mittemateriaalsete karakteristikute edasikandumisele toimub ka materiaalse kapitali pärandamine, mille mõjud samuti võiksid perekonnas kumuleeruda (Szydlík 2012). Prantsusmaal saab 22% lapselastest vanavanematelt otsest rahalist tuge (Chan ja Boliver 2011). Seega võiks eeldada, et mitme põlvkonna kontekstis need mõjud võimenduvad.

Eesti andmestikul läbi viidud uurimus ei näidanud vanavanema ametipositsiooni kumuleeruvat ega otsest mõju lapselapsele. Seega käivad Eesti tulemused pigem ühte sammu Warreni ja Hauseri (1997) omadega, kes osutasid Suurbritannia näitel, et vanavanema kooliharidus, ametialane staatus ja muud olulised omadused ei avaldanud lapselapsele mõju. Erinevus on siin siiski selles, et nemad otsisid vanavanema puhasmõju, käesolev töö aga keskendus vanavanema kumuleeruvale mõjule. Samas ei andnud olulist täiendavat informatsiooni ka lisades välja toodud regressioonimudel, kus mõõdeti lapselapse ja vanavanema ametipositsioonide mõju otse.

Vanavanema mõju puudumiseks Eesti kontekstis võib olla mitmeid põhjuseid. Suure tõenäosusega kandub see mõju üle kahte generatsiooni otseselt siduvates seostes, mis tähendab, et ei eristu otse- ega puhasmõju. Vanavanem mõjutab vanemat ja vanem omakorda last.

1.5. Soo mõju ametivõimalustele

Analüüsitulemused näitasid hüpoteesi 6 tõepärasust. **See tähendab, et käesoleva töö kontekstis saab välja tuua meeste ja naiste erinevused teatud ametipositsioonide saavutamisel.**

Korrelatsioonanalüüside järgi omas sugu respondendi ametivõimalustele teiste teguritega võrreldes väga väikest mõju. Samas regressioonanalüüsides oli sool nähtav mõju olemas. Töö tulemuste põhjal võib väita, et naistel on võrreldes meestega väiksemad võimalused saavutada nii juhtide-professionaalide kui oskustöölise ametipositsioone. See trend on samuti kooskõlas Mikk Titmaa (2003) uurimusega, mille järgi oli mehi ebaproportsionaalselt rohkem kõrgematel ametipositsioonidel (peamiselt juhtide hulgas) ja kõige madalamate positsioonide hulgas (oskus- ja lihttöölised). Kuigi valgekraede hulgas oli rohkem naisi kui mehi, olid nad enamasti madalamates vaimset tööd tegevates gruppides: keskastme professionaalid, teenindajad ja ametnikud. Kuigi suur hulk naisi olid ka professionaalid, näitab põhjalikum uurimus, et mehed olid ülerepresenteeritud kõrgeimatel professionaalide staatustel. Soost tulenevaid erinevaid võimalusi näitab ka käesoleva töö Lisas 2 olev tabel, mille järgi olid respondendi emad isadega võrreldes juhtivatel positsioonidel selgelt alaesindatud.

Respondendi ja tema lapse võrdluses kehtis seaduspära, mille järgi naistel oli võrreldes meestega 73% suurem võimalus töötada juhtivatel positsioonidel ning 88% suurem võimalus olla keskastme spetsialist, ametnik või teenindaja, võrreldes võimalusega kuuluda tööliste gruppi. See lükkab ümber Biblarzi, Bengstoni ja Bucuri (1996) tulemused, mille järgi soo mõju mobiilsust ennustava tegurina ei ole muutunud. Eesti andmetel välja tulnud põlvkondlikud erinevused võivad peegeldada naiste suuremaid võimalusi tööturul, mis on tingitud turumajandusliku süsteemi suuremast avatusest võrreldes nõukogude ühiskonnaga. Kaasaegses majandussüsteemis, kus kõrgelt kvalifitseeritud tööturg tagab ettevõttele suurema edu ja naiste kõrghariduse näitajad on kõrgemad kui meeste omad, on küllalt palju eelduseid järelduseks, et naiste ja meeste võimalused tööturul vaimsete positsioonide saavutamiseks on muutunud naiste kasuks.

Samas ei paku käesoleva töö analüüs vastuseid, milline on jaotumine vaimset tööd koondavate ametikategooriate sees. Seega ei ole võimalik kindlaks teha, kas naised on seal

kõrgematel või madalamatel positsioonidel, mistõttu ei saa väga põhimõttelisi järeldusi teha. Lisaks võivad olla selle tulemuse põhjuseks majanduse arengust tingitud struktuuralsed muutused, mis on loonud suure hulga lihtsama vaimse töö positsioone, mis on täidetud naistega. Ka see võib olla üheks põhjuseks, miks naiste võimalus teha kõrgema või keskmise staatusega vaimset tööd on meestest suuremad, võrreldes võimalusega olla oskustööline.

Kokkuvõte

Käesolev töö viis hüpoteesides tõstatatud väidete kontrollimiseks läbi 1966. aasta Eesti longituuduurimuse (projekti juht M. Titma) mitmeid analüüse, kasutades selleks Spearmani korrelatsioonanalüüsi ja multinomiaalset logistilist regressioonanalüüsi.

Magistritöö pakkus olulist täiendust sama autori bakalaureusetööle, kuna võimaldas mobiilsustrende lahti võttes keskenduda indiviidi sotsiaalse mobiilsuse teguritele. Töös vaadeldi vanemate ametistaatuse ja hariduse mõjude ülekandumist järgmise põlvkonna ameti- ja haridusvõimalustele. Eraldi pöörati tähelepanu vanavanema ja vanema ametipositsiooni koonduva mõju uurimisele noorema generatsiooni ametivõimalustele.

Magistritöö teoreetilisest osast ja analüüsist selgus, et põlvkondadevahelise sotsiaalse mobiilsuse uurimisel on oluline arvestada laiemat mõjufaktorite ringi kui ainult kahte põlvkonda võrdlevaid perekondlikke seoseid. Seega on oluline kõrvutada inimese päritoluga seotud faktoreid teiste ametistaatust mõjutavate teguritega. Nii on võimalik teha põhjalikumaid järeldusi põlvkondlike seoste mõju sügavuse ja ulatuse kohta, kuna võrdlusest tulevad välja faktorid, mis inimese mobiilsusvõimalustele kõige enam mõju avaldavad. Käesolevas töös selgus, et lisaks põlvkondlike seoste uurimisele on oluline lisada analüüsi ka indiviidi enda hariduse ja soo mõju.

Töös läbi viidud analüüsi põhjal võib järeldada, et suurimat mõju indiviidi ametivõimalustele omab tema enda haridus. Haridusel on positiivne mõju kõikides põlvkondades, hoolimata sellest, et poliitiline ja majanduslik süsteem, milles individid elasid ja töötasid, on väga erinev. Hariduse positiivne mõju on oluliseks kriteeriumiks ka kõrgemate ametipositsioonide saavutamisel.

Samas ei saa nende tulemuste kontekstis rääkida veel ühiskonna täielikust avatusest ja põlvkondlike sidemete rolli puudumisest. Käesolev töö kinnitas varasemaid uuringuid, mille järgi on indiviidi haridustaseme mõjutajaks tema vanemate haridustase. Mida kõrgemini on haritud inimese vanemad, seda suurema tõenäosusega omandab ka tema kõrgema hariduse ja

seega paremad võimalused kõrgema ametistaatuse saavutamiseks. Seega, hariduse roll ametialase edu tagamisel on endiselt määrav, kuid ressursi kättesaadavus on suurem nendel noortel, kelle perekonnas on suurem sissetulek ja kõrgem haridus. Seega on haridus üks oluline mehhanism päritolu mõju edasikandumisel. Käesoleva töö analüüsi tulemuste tõlgendamisel tuleb olla ettevaatlik, kuna seosetugevused ei ole nii kõrged, et pidada seda peamiseks perekondliku tausta ülekandumise mehhanismiks.

Eraldi uuris käesolev töö ka vanema ametistaatuse mõju järglase ametile. Ka see analüüs näitas perekonna mõju, kuid töö raames ei olnud võimalik täpselt selgeks teha, kas ametistaatus saab avaldada järglasele nn puhasmõju või on ametistaatuse mõju tegelikkuses ülekantav just läbi hariduse (kuna nii vanema kui lapse ametipositsiooni tähtsaim määraja on tema haridus ja vanema haridusel on tõenduspõhine positiivne mõju lapse haridusele). Töö arutelu osa käsitleb ka teisi võimalusi. Näiteks võib kõrgema ametistaatusega perel olla paremad võimalused investeerida lapse haridusse ja elutee valikutesse, mis võib suurendada lapse tõenäosust saavutada ka ise kõrgemaid ametipositsioone.

Ametistaatuste mõju uurimisel annab magistritööle olulise lisandväärtuse analüüs, mis keskendub põlvkondlike seoste mõõtmisel mitte ainult kahele teineteisele järgnevale, vaid kolmele generatsioonile. Selle kaudu prognoositi nii vanavanema ametipositsiooni otsest kui kumuleeruvat mõju lapselapse ametistaatusele. Töö analüüsist ei selgunud märkimisväärt ega statistiliselt usaldusväärset mõju kummagi mõju testimisel. Seega saab antud magistritöö kontekstis teha järelduse, et noorema generatsiooni ametivõimalusi Eestis vanavanema ametipositsioon eraldi või kombineerituna ei mõjuta.

Üheks töö läbivaks teemaks oli meeste ja naiste võimaluste erinevuste jälgimine mobiilsusmustrites. Soo tähtsus leidis kinnitust mitmes analüüsis, kuid selle mõju suunad olid generatsiooniti erinevad. Respondendi põlvkonnas olid naistel väiksemad võimalused saavutada juhtivamaid ametipositsioone kui tema lapsel. Need tulemused vajavad kindlasti põhjalikumat uurimist, kuid võib eeldada, et ühiskonnas on naiste ja meeste karjäärivõimalused kahe põlvkonna võrdluses muutunud ning naiste positsioon on paranenud.

Viited

- Beller, Emily. 2009. "Bringing Intergenerational Social Mobility Research into the Twenty-first Century: Why Mothers Matter." *American Sociological Review* 74(4):507–28.
- Biblarz, Timothy J., Vern L. Bengtson ja Alexander Bucur. 1996. "Social Mobility Across Three Generations." *Journal of Marriage and the Family* 52(1):188–200.
- Biblarz, Timothy J. ja Adrian E. Raftery. 1993. "The Effects of Family Disruption on Social Mobility." *American Sociological Review* 58(1):97–109.
- Blanden, Jo. 2003. "Changes in Intergenerational Mobility in Britain." Vaadatud 19. märts 2013 (<http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00002425.htm>).
- Blanden, Joe, Paul Gregg ja Stephen Machin. 2005. "Intergenerational Mobility in Europe and North America." *Report supported by the Sutton Trust, Centre for Economic Performance, London School of Economics*. Vaadatud 19. märts 2013 (<http://cep.lse.ac.uk/about/news/intergenerationalmobility.pdf>).
- Blau, Peter M. ja Otis Dudley Duncan. 1967. *The American Occupational Structure*. New York: Wiley.
- Breen, Richard ja John H. Goldthorpe. 2001. "Class, Mobility and Merit The Experience of Two British Birth Cohorts." *European Sociological Review* 17(2):81–101.
- Chan, Tak Wing ja Vikki Boliver. 2011. "Social Mobility over Three Generations in Britain." Retrieved March 25, 2013 (<http://users.ox.ac.uk/~sfos0006/papers/3g3.pdf>).
- Chan, Tak Wing ja Vikki Boliver. 2012. "Social Mobility over Three Generations in Finland: a Critique." *Sociology Working Papers* 2. Vaadatud 19. märts 2013 (<http://users.ox.ac.uk/~sfos0006/papers/finland3.pdf>).
- Domański, Henryk. 1995. "Social Mobility Barriers in Six East European Countries: Basic Continuity." *Polish Sociological Review* 4(112):303–324.
- Domański, Henryk. 1997. "Constant Fluidity with Rise in Total Rates. Social Mobility in Six East-European Nations." *Polish Sociological Review* 3(119):267–283.
- Erikson, Robert ja John H. Goldthorpe. 1992. *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Erikson, Robert, John H. Goldthorpe ja Lucienne Portocarero. 1979. "Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden." *The British Journal of Sociology* 30(4):415–41.

- Erola, Jani. ja Pasi Moisio. 2006. "Social Mobility over Three Generations in Finland, 1950-2000." *European Sociological Review* 23(2):169–83.
- Esping-Andersen, Gosta ja Sander Wagner. 2012. "Asymmetries in the Opportunity Structure. Intergenerational Mobility Trends in Europe." *Research in Social Stratification and Mobility* 30(4):473–87.
- Featherman, David L. ja Robert M. Hauser. 2000 [1976]. "A Refined Model of Occupational Mobility." *Social stratification: class, race, and gender in sociological perspective 2nd ed*, Grusky, David B. (toim.). Boulder, CO: Westview Press, 265–275.
- Featherman, David L., F. Lancaster Jones ja Robert M. Hauser. 1975. "Assumptions of Social Mobility Research in the U.S.: The Case of Occupational Status." *Social Science Research* 4(4):329–360.
- Ganzeboom, Harry BG ja Donald J. Treiman. 1996. "Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International Standard Classification of Occupations." *Social science research* 25(3):201–239.
- Goldthorpe, John H. 1996. "Class Analysis and the Reorientation of Class Theory: The Case of Persisting Differentials in Educational Attainment." *The British Journal of Sociology* 47(3):481–505.
- Goldthorpe, John H. 2000. *On Sociology: Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldthorpe, John H. 2007. „Outline of a Theory of Social Mobility“. *On Sociology*. Stanford: Stanford University Press, 154–185.
- Grusky, David B. ja Thomas A. DiPrete. 1990. "Recent Trends in the Process of Stratification." *Demography* 27(4):617–637.
- Grusky, David B. ja Robert M. Hauser. 1984. "Comparative Social Mobility Revisited: Models of Convergence and Divergence in 16 Countries." *American Sociological Review* 49(1):19–38.
- Helemäe, Jelena ja Ellu Saar. 1998. Põlvkonnasisene sotsiaalne mobiilsus üleminekuperioodil (Eesti longituuduuringute andmeid). Longituuduuringused: kogemusi ja tulemusi, P. Kenkmann P.; J. Saarniit (toim.). Tartu: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 100–125.
- Hauser, Robert M., John Robert Warren, Min-Hsiung Huang ja Wendy Y. Carter. 2000. "Occupational Status, Education, and Social Mobility in the Meritocracy." *Meritocracy and economic inequality*, K. Arrow, S. Bowles ja S. Durlauf (toim.). Princeton NJ: Princeton University Press, 179–229.
- Hout, Michael ja Thomas A. DiPrete. 2006. "What We Have Learned: RC28's Contributions to Knowledge About Social Stratification." *Research in Social Stratification and Mobility* 24(1):1–20.

- International Labor Office [ILO] (1990), International Standard Classification of Occupations: ISCO-88 (1988). *International Labour Organization's Home Page*. Vaadatud 19. märts 2013 (<http://www.oit.org/public/english/bureau/stat/isco/index.htm>. 25.05.08).
- Kivine, Märt (koost.). 2004. *Ülevaade üldhariduse probleemidest: eriraport nr 2-5/04/20*. Tallinn: Riigikontroll.
- Kohn, Melvin L. ja Carmi Schooler. 1969. "Class, Occupation, and Orientation." *American Sociological Review* 34(5):659–78.
- Lindahl, Mikael, Marten Palme, Sofia Sandgren Massih ja Anna Sjögren. 2012. "The Intergenerational Persistence of Human Capital: An Empirical Analysis of Four Generations." Vaadatud 19. märts 2013 (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2039649).
- Lipset, Seymour Martin, ja Reinhard Bendix. 1967. *Social Mobility in Industrial Society*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- OECD. 2011. *Education at a Glance 2011: OECD Indicators*. Vaadatud 20. aprill 2013 (www.oecd.org/edu/eag2011)
- Roosma, Kadi ja Kadri Täht. 2001. "Sõjajärgse Põlvkonna Sotsiaalne Mobiilsus." *Sõjajärgse põlvkonna elutee ja seda kujundanud faktorid*, Mikk Titma (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 17–44.
- Saar, Ellu. 2010. "Changes in Intergenerational Mobility and Educational Inequality in Estonia: Comparative Analysis of Cohorts Born Between 1930 and 1974." *European Sociological Review* 26(3):367–383.
- Seymour Martin Lipset ja Hans L. Zetterberg. 1959. *Social Mobility in Industrial Societies*. Berkley: University of California Press.
- Sorokin, Pitrim A. 1959 [1927]. *Social and Cultural Mobility*. London: The Free Press of Glencoe Collier-Macmillan.
- Szydlik, Marc. 2012. "Generations: Connections Across the Life Course." *Advances in Life Course Research* 17(3):100–111.
- Strenze, Tarmo. 2006. "Who Gets Ahead in Estonia and America? a Comparative Analysis of Mental Ability and Social Origin as Determinants of Success." *Frames* (3):232–254.
- Titma, Mikk, Nancy Brandon Tuma ja Kadi Roosma. 2003. "Education as a Factor in Intergenerational Mobility in Soviet Society." *European Sociological Review* 19(3):281–297.
- Tooding Liina-Mai. 2007. *Andmete analüüs ja tõlgendamine sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

- Treiman, Donald J. 2000 [1977] „Occupational Prestige in Comparative Perspective“. *Social stratification: class, race, and gender in sociological perspective 2nd ed*, Grusky, David B. (toim.). Boulder, CO: Westview Press, 191–194.
- Turner, Ralph H. 1960. “Sponsored and Contest Mobility and the School System.” *American Sociological Review* 25(6):855–867.
- Van Doorn, Majka, Iona Pop ja Maarten H.J.Wolbers. 2011. "Intergenerational Transmission of Education Across European Countries and Cohorts." *European Societies* 13(1):93-117.
- Warren, John Robert ja Robert M. Hauser. 1997. “Social Stratification Across Three Generations: New Evidence from the Wisconsin Longitudinal Study.” *American Sociological Review* 62(4):561–572.
- Western, Mark. 1994. “Class Structure and Intergenerational Class Mobility: A Comparative Analysis of Nation and Gender.” *Social Forces* 73(1):101–134.
- Wright, James D. ja Sonia R. Wright. 1976. “Social Class and Parental Values for Children: A Partial Replication and Extension of the Kohn Thesis.” *American Sociological Review* 41(3):527–537.

Lisad

Lisa 1. Kõikide tunnuste vahelisi seoseid kirjeldav Spearmani korrelatsioonide tabel

<i>Tunnus</i>	<i>Respondendi haridus</i>	<i>Respondendi ema haridus</i>	<i>Respondendi isa haridus</i>	<i>Respondendi amet</i>	<i>Respondendi isa amet</i>	<i>Respondendi ema amet</i>	<i>Respondendi lapse amet</i>
Respondendi ema haridus	0,241 ***						
Respondendi isa haridus	0,241 ***	0,586 ***					
Respondendi amet	0,603 ***	0,225 ***	0,232 ***				
Respondendi isa amet	0,122 ***	0,376 ***	0,521 ***	0,110 **			
Respondendi ema amet	0,150 ***	0,545 ***	0,375 ***	0,184 ***	0,394 ***		
Respondendi lapse amet	0,230 ***	0,121 ***	0,181 ***	0,196 ***	0,112 **	0,068 †	
Respondendi lapse haridus	0,244 ***	0,102 **	0,168 ***	0,213 ***	0,116 ***	0,053 †	0,554 ***

Märkused: † $p < 0.1$; * $p < 0.5$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Lisa 2. Kolme generatsiooni võrdlus haridustasemete järgi

<i>Haridustase</i>	<i>Respondendi emad</i>	<i>Respondendi isad</i>	<i>Respondendid</i>	<i>Respondendi lapsed</i>
Mittetäielik keskharidus	652	564	2	33
Kutseharidus	91	101	11	42
Üldkeskharidus	157	126	276	172
Keskeriharidus	135	128	250	204
Lõpetamata kõrgharidus	17	22	57	79
Kõrgharidus (sh teaduskraad)	50	105	566	529
Indiviidide arv kokku	1102	1046	1162	1059

Lisa 3. Generatsioonide jaotumine peamiste ametigruppide lõikes

<i>Ametipositsioon</i>	<i>Respondendi emad</i>	<i>Respondendi isad</i>	<i>Respondendid</i>	<i>Respondendi lapsed</i>
Juhid	26	97	186	270
Professionaalid	100	110	299	251
Keskastme spetsialistid	194	125	266	170
Ametnikud	50	27	76	45
Teenindajad	90	24	93	49
Oskustöölised	286	512	151	135
Lihttöölised	201	132	49	17
Indiviide kokku	947	1027	1120	937

Lisa 4. Generatsioonide esindajate jaotumine ametipositsioonide lõikes (koondatud)

<i>Ametipositsioon</i>	<i>Respondendi emad</i>	<i>Respondendi isad</i>	<i>Respondendid</i>	<i>Respondendi lapsed</i>
Juhid-professionaalid	126	207	485	521
Keskastme spetsialistid- ametnikud-teenindajad	334	176	435	264
Oskustöölised	286	512	151	135
Lihttöölised	201	132	49	17
Kokku indiviide	947	1027	1120	937

Lisa 5. Vanemate haridustaseme mõju respondendi haridusele

<i>Tunnus/Näitaja</i>	<i>Kutseharidus</i>	<i>Üldkeskharidus</i>	<i>Keskeriharidus</i>	<i>Lõpetamata kõrgharidus</i>
	B	B	B	B
<i>Ema haridus</i>				
Kutseharidus	-1,05	1,27 *	1,946	2,18 *
Üldkeskharidus	-16,06	0,66	1,02	1,27
Keskeriharidus	-2,22	0,05	1,66	1,49
Lõpetamata kõrgharidus	-15,48	-14,44	1,93	-14,68
Kõrgharidus (taust)	0	0	0	0
<i>Isa haridus</i>				
Kutseharidus	0,81	1,04 *	0,39	0,26
Üldkeskharidus	1,10	0,84 *	0,15	0,13
Keskeriharidus	16,54	0,77	-0,26	-0,92
Lõpetamata kõrgharidus	0,93	0,58	1,427 *	0,94
Kõrgharidus (taust)	0	0	0	0

Märkused: † $p < 0.1$; * $p < 0.5$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Sõltuva tunnuse taustakategooriaks on kõrgharidusega respondendid

Lisa 6. Respondendi hariduse mõju tema lapse haridusele

<i>Tunnus/Näitaja</i>	<i>Kutseharidus</i>	<i>Üldkeskharidus</i>	<i>Keskeriharidus</i>	<i>Lõpetamata kõrgharidus</i>
	B	B	B	B
Kutseharidus	2,96 **	1,25	1,08	-15,44
Üldkeskharidus	1,69 ***	1,05 ***	1,05 ***	0,56
Keskeriharidus	1,22 **	0,89 ***	1,02 ***	0,1 *
Lõpetamata kõrgharidus	0,23	1,22 **	0,65 †	0,55
Kõrgharidus (taust)	0	0	0	0

Märkused: † $p < 0.1$; * $p < 0.5$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Sõltuva tunnuse taustakategooriaks on kõrgharidusega noorema generatsiooni esindajad

Lisa 7. Nais- ja meesrespondendid vastavalt seoses oma ema-isa ametipositsiooniga

<i>Tunnuse väärtus</i>	<i>Indiviidide arv</i>	<i>Protsentuaalne osakaal</i>
Ülenevalt mobiilne naisrespondent	414	47
Samale positsioonile jäänud naisrespondent	92	10
Alanevalt mobiilne naisrespondent	83	9
Ülenevalt mobiilne meesrespondent	226	25
Samale positsioonile jäänud meesrespondent	12	1
Alanevalt mobiilne meesrespondent	64	7

Lisa 8. Respondendi mobiilsus võrdluses oma isaga

<i>Tunnuse tase</i>	<i>Indiviidide arv</i>	<i>Protsentuaalne osakaal</i>
Respondendi ülenev mobiilsus	647	65
Samale positsioonile jäämine	156	15
Alanev mobiilsus	198	20

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Birgit Rootsi, sünnikuupäevaga 25. oktoober 1985

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Põlvkondadevaheline sotsiaalne mobiilsus, põlvkondadevahelised seosed ja neid mõjutavad tegurid kolme generatsiooni näitel 1966. aasta Eesti longituuduurimuse andmetel,

mille juhendaja on Ave Roots,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 27. mail 2013